

Szakdolgozat

Pohl Marietta

2015.

Pécsi Tudományegyetem

FEEK

Emberi Erőforrás Tanácsadó szak

Pohl Marietta

2015

**Hátrányos helyzetű, aprófalvas térségek innovatív fejlesztésének
lehetőségei az Ős-Dráva Program tükrében**

Konzulens: Dr Nemeskéri Zsolt
Dékán

Tartalomjegyzék

1. Bevezető
2. Fenntartható és innovatív vidékfejlesztés
 - 2.1 Környezeti fenntarthatóság
 - 2.2 Társadalmi fenntarthatóság
 - 2.3 Gazdasági fenntarthatóság
3. Az Ormánság múltja és jelene

4.1. Környezeti fenntarthatóság	8
4.2. Társadalmi fenntarthatóság	9
4.3. Gazdasági fenntarthatóság	10
2.1 Földrajzi értelmezés	11
2.2 Az Ormánság nevének eredete	12
3.1 Az Ormánság a középkorban	14
3.2. A vízrendezések előtti hagyományos gazdálkodási modell	14
3.3. Az 1767. évi Urbárium és a vízrendezés hatásai	16
3.4 A hagyományos életmód és mentalitás megváltozása	17
3.5. Az egyke kialakulása az Ormánságban	18
3.6 Az 1971-es Településhálózat Fejlesztési Koncepció	22
3.7. A rendszerváltozás után	25
3.8. Az Ormánság gazdasági helyzete, folyamatai	26
5.1. Az Ős-Dráva Program bemutatása	30
5.2. Az Ős-Dráva Program néhány elindult projektje a fenntarthatóság tükrében	35
5.2.1. Ős-Dráva Ökoturisztikai Látogatóközpont és Bemutatóhely Cún Szaporcán	35
5.2.2. Cún-Szaporca holtág vízpótlása az Ős-Dráva program keretében	40
5.2.3. Ős-Dráva Startmunka program	43
5.2.4. SZÖVÉTNEK I. – Községi foglalkoztatás kezdeményezés az Ős-Dráva Program	
20 településén	44
5.2.5. Kerékpáros turizmus fejlesztése Dél-Baranyában, az Ős-Dráva Program keretében	46
5.2.6. Háztáji baromfiintegráció kialakítása önkormányzatok bevonásával szabad tartású- bio vágócsirke előállítására	47
7.1. A kérdőívekben megfogalmazott válaszok összegzése	54
7.2. A válaszok értékelése	56

1. Bevezető

A napjainkban gyakran felmerülő környezeti, társadalmi és gazdasági problémák hatására egyre többekben tudatosul, hogy világunk jelenlegi működése hosszú távon nem fenntartható. Mindenki másban látja a megoldást, de csak kevesen gondolkodnak rendszerben.

Diplomadolgozatom témájául ezért választottam a 2012 júliusában kormányhatározattal elfogadott Ős-Dráva Programot, amely átfogó módon foglalkozik ezekkel a problémákkal. Arra keresem a választ, hogy ez a kiemelt program mennyire áll közel a fenntarthatósághoz, milyen területen vannak hiányosságok, illetve mik az akadályozó tényezők, problémák.

Dolgozatomat a tervezési terület bemutatásával kezdem, mely a múlton keresztül világítja meg az Ormánság szomorú jelenét. A fenntartható fejlődés és a fenntartható vidékfejlesztés meghatározásával felhívom a figyelmet a helyi szint fontosságára.

Baranya megye gazdasági-társadalmi szempontból legneuralgikusabb pontja, így az egyik legnagyobb kihívás az Ormánság helyzetének javítása. Mit lehet tenni egy olyan térségben, ahol a gazdasági rendszer szétesését már társadalmi, sőt környezeti rendszerek szétesése is kíséri? Mit lehet tenni egy olyan térségben, ahol az egykor gazdag természeti környezet és néprajzi hagyományok mentén jól működő primer szféra (virágzó ártéri gazdálkodás) már alig biztosít munkalehetőséget, ahol a rendkívül magas munkanélküliségi ráta (jelentős arányú munkanélküli), a tartós elszegényedés következtében súlyos társadalmi-mentális problémák is megjelentek, s ahol a roma népesség magas aránya társadalmi-integrációs feladatokat is jelent? Lehet-e valamit kezdeni egy olyan térséggel, ahol az elmúlt évtizedek területfejlesztési forrásai szinte teljesen eredménytelenek maradtak?

A feladat egyrészt rendkívül nehéz, másrészt viszonylag egyszerű, hiszen diplomadolgozatomban támaszkodhatok egy olyan kidolgozott programra, amely rendkívül komplex módon közelíti meg az Ormánság fejlesztési lehetőségeit, fogalmazza meg a legfontosabb feladatokat. Egyszerű azért is, mert a térségnek megvannak azok az adottságai, amelyek jelentős fejlesztésekkel (főként humán erővel) ugyan, de kijelölik a lehetséges irányokat, mégpedig úgy, hogy

mindeközben a megye területfejlesztési koncepciójában lefektetett alapelvekkel teljes átfedést mutat.

Az Ős-Dráva Program tükrén át bemutatom, hogy a mezőgazdaságban küzdelmes munkával, odafigyeléssel, van megélhetési lehetőség még a válságok idején is. A magyar mezőgazdaságban és a vidékfejlesztésben rejlő lehetőségek kitörési pontot jelentenek a gazdasági életben érvényesülő negatív tendenciákkal szemben. Az alapvető cél, hogy a magyar tájak, falvak és térségek versenyképessé váljanak, a családok a föld megművelésével tisztességes megélhetést biztosíthassanak maguknak és a következő generációknak. Ehhez szemléletváltásra van szükség, amelynek középpontjában a minőségi termelésnek, a környezettudatosságnak és az élelmiszer-biztonságnak kell állnia. A gazdálkodáshoz ma már nem elég a „józan paraszti ész”, ezért mindent meg kell tennünk annak érdekében, hogy a program szereplői a legkorszerűbb ismeretek birtokába juthassanak.

A magyar vidék talán két legnagyobb és legsürgetőbb problémája egyrészt – ellentétben a világban zajló tendenciával – a népesség fogyása, másrészt a mélyszegénységben élő népesség nehéz helyzete. E két problémakör önmagában is külön dolgozat témája lehetne, nincs időnk rá, hogy alaposan körbejárjuk, de belátható, hogy nem dughatjuk homokba a fejünket, hiszen máris lemaradásban vagyunk.

Az elmúlt két Európai Unió programozási időszak (2004-2006, 2007-2013) legnehezebben átlátható, legkevésbé egységesen programozott forráslehívási lehetőségeit a mezőgazdasági, vidékfejlesztési támogatások tudták felmutatni. Ennek oka csak részben vezethető vissza az Európai Unió strukturális alapjai, az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap, az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) és az Európai Szociális Alap (ESZA) által finanszírozott tevékenységek közti sok szempontból nehézkes átjárhatóság problémájára. A 2004. évi EU-csatlakozás – amely alapvetően megváltoztatta a támogatások szerkezetét és piaci helyzetünket – a mezőgazdaság szereplőit és a vidék társadalmát felkészületlenül érte. Elmaradt az alkalmazkodás, nem történt meg az állam szerepének, feladatainak – az új helyzethez igazodó – újrarendelése.

Többek közt a fenti problémák megoldása, illetve a vidéki életfeltételek jelentős romlása, a negatív irányú – a vidéki közösségek gazdasági létalapját felszámoló – folyamatok gyors megállítása érdekében közép-és hosszú távú stratégiai fejlesztési és cselekvési programként került kidolgozásra a Nemzeti Vidékstratégia

2012-ben. A Vidékstratégia sikeres végrehajtásához maga határozza meg, hogy a jövőkép és célok eléréséhez vezető stratégiai programokra és fejlesztési akciókra van szükség, melyek közé tartozik az Ős-Dráva Program is.

A fenntartható fejlődés és a vidékfejlesztés összefüggéseit vizsgálva nem nehéz belátni, hogy a mezőgazdaság központi szereppel bír a fenntartható fejlődés szempontjából. A cél, hogy a termelékenység fokozásával visszaszorítsuk a szegénységet és a munkanélküliséget, a környezet megóvása, a természetes erőforrások fenntartása mellett. A XXI. században a természeti erőforrások megőrzése, a környezet védelme, a felelős, fenntartható gazdálkodás, a mezőgazdaság és a vidék fejlesztése egymástól elválaszthatatlan, egyre inkább felértékelődő, nemzetbiztonsági jelentőségű feladat. A magyar agrárium és vidék számára csak olyan mezőgazdálkodás hozhat sikert, amely úgy állít elő értékes, egészséges és biztonságos élelmiszereket, hogy közben megőrzi a talajt, az ivóvízbázisainkat, felszíni vizeinket, az élővilágot, a tájat és benne az embert, közösségeit és kultúráját, közvetlenül vagy a ráépülő tevékenységek révén munkát, megélhetést biztosítva a vidéki népesség lehető legnagyobb hányada számára.

E feladatok együttes teljesítésére csak a kis- és középbirtokok dominanciájára épülő családi gazdasági modell lehet alkalmas. Ez biztosítja ugyanis egyidejűleg a tulajdonosi szemléletből fakadó „jó gazda gondosságát”, az egymást követő generációk közti felelős viszonyt, és azokat a foglalkoztatási, minőségi termelési és környezeti teljesítményeket, amelyek az egész társadalom számára és a vidék hosszú távú megmaradása szempontjából egyaránt létfontosságúak. Nem szabad elfelejtenünk: “ A Földet nem apáinktól örököltük, hanem unokáinktól kaptuk kölcsön!” ¹

¹ (Seattle indián törzsfőnök)

2. Fenntartható vidékfejlesztés

A vidékfejlesztés fogalmát nemzetközi, illetve hazai szinten eltérően értelmezik a vidék szó többes jelentése miatt. Jelenheti a fővárosból nézve az egész országot, a rurális térségeket, de a városok kisebb-nagyobb vonzáskörzetét is. Gyakran azonosítják a falupolitikával, ritkábban a mezőgazdaságtól függő falvak problematikájával. A vidékfejlesztési politika által kezelendő problémák és kihívások gazdasági aspektusát az adja, hogy a vidéki területeken az átlagnál lényegesen alacsonyabb a jövedelem, a dolgozó lakosság előregszik és nagyobb a függés a területre jellemző primer ágazattól. Társadalmi szempontból fontos kiemelni, hogy kimutathatóan nagyobb a munkanélküliség a vidéki területeken. Az alacsony népsűrűség és egyes területek elnéptelenedése növelheti az olyan problémák kockázatát, mint az alapvető szolgáltatásokhoz való nehezebb hozzáférés, a társadalmi kirekesztettség és a munkavállalási lehetőség szűkebb köre. Környezeti szempontból fontos az a követelmény, hogy a mezőgazdaság, az erdészet pozitívan járuljon hozzá a vidéki környezet, a táj megőrzéséhez a fenntartható fejlődés egyidejű biztosítása mellett².

A vidékfejlesztés nem önálló gazdaságpolitikai terület, a regionális politika és az agrárpolitika határán helyezkedik el, de a vidék átalakulásával egyre inkább a regionális politikához, a területfejlesztéshez tartozik. A vidékfejlesztés alatt tudatos, tervezett, komplex tevékenységet értünk, amelynek célja olyan változások megvalósítása, amelyek hozzájárulnak a vidéken élők életminőségének javulásához.

A vidékfejlesztés célja, hogy visszaadja a vidéki élet értelmét, becsületét, vonzerejét. Feladata, hogy javítsa a kistelepüléseken élők életminőségét, megteremtse a helyi közszolgáltatásokat, biztosítsa az ország belakottságát, valamint hazai és uniós forrásokra támaszkodva fejlessze a helyi kis- és közepes méretű családi gazdaságokat, feldolgozó üzemeket és vállalkozásokat. Olyan sokrétű mezőgazdaság, környezet- és tájgazdálkodás megteremtése a cél, amely úgy állít elő értékes, egészséges és biztonságos élelmiszereket, valamint helyi energiát és különféle nyersanyagokat, hogy közben megőrzi a tájat, benne az embert, s annak közösségeit, kultúráját.

² (Ángyán, 2001)

Kjell Havnevik a fenntartható vidékfejlesztés integrált modelljében³ egy vidéki területen az elsődleges termelés (mezőgazdaság, halászat, erdészet), a szekunder és terciér termelés, valamint a (környezeti, társadalmi, gazdasági és kulturális) fenntarthatóság dimenziói ugyanolyan fontosak. Emellett pedig szükség van a vidéki területet kívülről érő hatások és az arra adott belső válaszok egyensúlyára is.

A vidékfejlesztés szubjektivitással terhelt fogalom, mivel a fejlesztők gondolkodása, értékrendje, hiedelmei mondják meg, hogy mi a jó irány. A vidékfejlesztés mutathat a fenntarthatóság irányába, de valójában nem fenntartható egy rendszer, ami folyamatos támogatásra szorul. A fenntartható vidékfejlesztés eleve azért szükséges, mert a vidék és város kapcsolata nem fenntartható. A vidékfejlesztés célja tehát az kell, hogy legyen, hogy elősegítse az adott rendszer talpra állását, felvirágzását, hogy az képes legyen saját maga által működni és tovább fejlődni.

A vidéki fenntarthatóság elérhető differenciált programokkal, melyek először a tehetősebb gazdálkodókat célozzák meg, majd onnan terjed tovább, illetve elérhető az önkormányzatok vagy környezettudatos emberek helyi csoportjának segítségével, akik különféle támogatási források igénybevételével lépésenként közelítik a társadalom és gazdaság fenntarthatóságát. A vidékfejlesztés egy az ember érdekében zajló tevékenység kell, hogy legyen, mely javítja a vidéki ember életkörülményeit, és eközben az egész társadalmat is szolgálja a táji, természeti értékek, hagyományok megőrzése, gazdagítása és bemutatása révén. A vidékfejlesztésnek hosszútávra kell szólnia és a hangsúlyt a környezeti, de még inkább a gazdasági és társadalmi fenntarthatóság növelésére, a vidék élhetőségének javítására kell fektetnie.

4.1. Környezeti fenntarthatóság

Vidéken már nem a mezőgazdaság a legnagyobb foglalkoztató és jövedelemforrás, de a környezetvédelem szempontjából az egyik legfontosabb. A fenntartható mezőgazdálkodásnak az iparszerű, a természet legyőzésén alapuló szemlélet helyett, a természeti adottságokkal való harmonikus együttélésre kell törekednie. A mezőgazdaságot és a környezetgazdálkodást egyaránt segíti, ha a

³ (Buday-Sántha, és mtsai., 2005)

mezőgazdasági hulladékokat, melléktermékeket a talajerő javítására vagy energetikailag felhasználjuk.

A fenntartható mezőgazdaságnak számos funkciót kell megvalósítania. Először is egészséges, biztonságos és jó minőségű élelmiszert kell előállítani, miközben takarékoskodik a meg nem újuló nyersanyagokkal, fenntartja a biodiverzitást és a lehető legalacsonyabb szinten tartja a különböző környezeti elemeket érő szennyezéseket. Emellett pedig meg kell őriznie a vidék agrikulturális értékeit, a kultúrtájakat és biztos megélhetést kell biztosítani a lehető legtöbb ember számára.⁴

A földet mindenhol arra a célra kell használni, amire az a leginkább alkalmas, és oly módon, ami a legkisebb környezetkárosítással jár. Ehhez célszerű a mezőgazdaságban mindenhol az évszázadok alatt kifejlődött és kiválógatózott, a környezeti feltételekhez a legjobban alkalmazkodott hagyományos rendszereket alkalmazni.

4.2. Társadalmi fenntarthatóság

A helyi lakosok megélhetése, munkalehetőségek rendelkezésre állása, az élhetőség az egyik legfontosabb feltétele a társadalmi fenntarthatóságának. Magyarországon csak egy szűk réteg az, aki főfoglalkozásként dolgozik a mezőgazdaságban, de már jelentős azok száma, akik közvetve a mezőgazdaság jövedelmeiből élnek, így a vidék helyzete nem javítható a mezőgazdaságból származó jövedelmek növekedése nélkül. Csökkenteni kell a helyi társadalomban meglévő jövedelmi és státuszkülönbségeket is egy olyan szintre, ahol az egyenlőtlenségek még elviselhetőek.⁵

Az élhetőséghez kapcsolódik a megfelelő közbiztonság és a társadalom számára nélkülözhetetlen bizonyos alapvető szolgáltatások megléte, mint például óvodák, iskolák, üzletek, szociális és egészségügyi ellátás. Az oktatás és képzés hiánya szintén hozzájárulhat a vidékről való elvándorláshoz, így a megfelelő középfokú, felsőfokú, felnőttképzési, szakképzési, oktatási intézmények kialakítása és fenntartása fontos feladat.

A társadalom tagjainak harmonikus együttélésének egyik sarokköve a különböző kisebbségek integrálása, ami természetesen kapcsolódik a megélhetés, oktatás területéhez is.

⁴ (Illés, 2008)

⁵ (Illés, 2003)

Minden területnek megvan a saját, hosszú idő alatt kialakult módszere a társadalom együttélésének és az erőforrások hasznosításának, melyeket lecserélni új technológiákkal, szokásokkal veszélyes lehet. A fejlesztésnek újjá kell éleszteni ezeket a régi hagyományokat és ahol csak lehet ezeket a már jól bevált alkalmazkodási formákat kell előnyben részesíteni.

A lakossági részvétel intézményi kereteit tudatosan ki kell alakítani. A tájékoztatás, kommunikáció feltételeit kell megteremteni, amelyek biztosítják a lakosság és választott képviselőik folyamatos kapcsolattartását, egymás iránti bizalmát. Csak így lehet a megosztott felelősségvállaláson alapuló helyi közösségek kialakulását elősegíteni.

4.3. Gazdasági fenntarthatóság

A vidék gazdasági fenntarthatóságának nagy lehetősége a vertikális szerveződés, az elsődleges termelés alapanyagaiból termékek és szolgáltatások helyben történő előállítása. A tevékenység kiterjedhet a feldolgozás, átdolgozás, fejlesztés, csomagolás, elosztás, árusítás, reklámozás és fogyasztás területére is. Ily módon a helyi erőforrások megújító hasznosításán alapuló gazdaság diverzifikálásával maximalizálható a helyi közösség jövedelme.

A jövedelemszerzés terén fontos szerep juthat az idegenforgalomnak, de csak a fenntarthatóság másik két dimenziójának figyelembevételével. E nélkül ugyanis idővel csökkenhetnek, akár ki is apadhatnak a turizmus bevételi forrásai. A turizmus azonban korlátozott, csak a települések egy részének jelenthet érdemi nagyságrendű bevételt.

A hagyományos foglalkozások, kézműipar és népi iparművészet is többeknek biztosíthat jövedelmet, akár a vidéki roma lakosság számára is. A termékek szállítását, marketingjét azonban meg kell szervezni. A vidéki falvak, kisebb települések életében nagy szerep juthat az elektronikus kommunikációnak. Nagy lehetőségek rejlenek a távmunkában és az elektronikus tanulásban, de ennek kialakításához szintén támogatásokra van szükség.

A vidék fejlődését szolgáló politikának támogatnia kell a falvak és vidéki közösségek gazdasági fejlődését, hogy növekedjen ezzel a vidéki népesség foglalkoztatása, a helyi lakosok életminősége. Hozzá kell járulnia ahhoz, hogy a vidéki térségek önálló, egyedi és áttekinthető természeti, kulturális és települési terei

maradjanak, vagy kialakuljanak, ahol hagyomány és innováció, forma és funkció egyenrangúak ⁶.

2. Az Ormánság meghatározása

2.1 Földrajzi értelmezés

“...Az ország egyik legcsodálatosabb szépségű vidéke. Így szemre kívánni sem lehet alkalmasabb helyet a világtól való elvonulásra, az “Istennel való társalkodásra”...”⁷

Földrajzi értelemben az Ormánság a Dráva-völgy része, a Dél–Baranyai-síkság legdélebbi szegélyén a Dráva és itteni mellékvei mentén fekszik, Siklós és Sellye között mintegy 40–45 kilométer hosszúságban. Szélessége sehol sem több 15–20 kilométernél. Délről a Dráva, északról a Zselic és a Mecsek, keletről a Pécs-Villányi dombvidék a természetes határa. Közigazgatásilag a terület sohasem volt egységes, és földrajzi értelemben is több részre oszthatjuk. A hagyományos néprajzi beosztás szerint nyugati széle Sellye központtal az Okor-vidék, a keleti rész a Bóköz, a kettő közötti terület Vajszló központtal pedig az Ormányköz. A keleti oldal talaja löszös felszínű, kevesebb holtággal rendelkezik és az árvízveszély sem fenyegette olyan mértékben, mint az Okor-vidéket. Ezen kívül közelebb fekszik a Harkány – Pécs útvonalhoz is. A nyugati oldal útjain viszont az év nagy részében igen nehezen lehetett közlekedni, vagy egyenesen járhatatlannak bizonyultak. Csak a kiterjedt mocsárvidék lecsapolása és az erdőirtások után vette fel mai arculatát a vidék és alakult ki a mai némileg egységesebb földrajzi arculat.

⁶ (Lázár, 2010)

⁷ (Kodolányi, 1941).

Hagyományosan egy község akkor tartozik ebbe a tájegységbe, ha megfelel a következő hármas kritériumnak: nyelve magyar, lakói református vallásúak, női viseletük a bikla, vagy más néven – az Ormánység keleti felében – a kebél.⁸

“Jeremiás Sámuel csak 22 községet számít - tévesen. S a 22 község közé sorol nem Ormányságot is, a horvát Sztárát. Miért nem Ormánység? Azért, mert Ormánység elsősorban és mindenekfölött néprajzi s csak másodsorban földrajzi fogalom. Tehát Sztára, Révfa, Keresztúr, bár a Dráva és Ormánység közé szorult, s bár építkezésében, életberendezésében, ősi eszközeiben sok rokon vonást, sőt azonosságot mutat Ormánysággal, de, mert nyelve más, viselete más, eredete más, a földrajzi összefüggés ellenére sem Ormánység.”⁹

Kiss Géza Ormánység című művében negyvenöt falut tart számon mégpedig Nyugatról Kelet felé haladva a következőket: Drávafok, Markóc, Bogdása, Drávaiványi, Marócsa, Kákics, Okorág, Mónosokor, Sellye, Sósvertike, Zaláta, Piskó, Kemse, Kiscsány, Oszró, Nagycsány, Besence, Magyarmecske, Rónádfa, Újmindszent, Cinderibogád, Páprád, Vajszló, Sámod, Hidvég, Lúzsok, Hirics, Vejti, Kísszentmárton, Cún, Adorjás, Kórós, Rádfalva, Dráwapiski, Kémes, Szaporca, Tésenfa, Drávaszerdahely, Drávacsepely, Drávacsehi, Kovácshida, Drávaszabolcs, Dráwapalkonya, Márfa, Diósvizsló.

Ma azt mondhatjuk, hogy az ormánysági identitás nem csak földrajzi, vagy néprajzi fogalom, hanem a halmozottan hátrányos helyzetből fakadó közös problémák miatt egyfajta sorsközösséget is jelent.

2.2 Az Ormánység nevének eredete

A tájegység nevének eredetéről megoszlanak a vélemények. A szakirodalom egyik része szerint az erdő jelentésű török 'ormán' szóból származik, a mások úgy vélekednek, hogy azokról a kis dombokról finnugor nyelven 'ormókról', vagy 'urmókról' kapta a nevét, amelyekre a falvak épültek.¹⁰ Vita tárgya az is, hogy a helyes alak Ormánység vagy Ormánység. Ormányságnak írta az 1896-ban megjelent Baranya ismertetője (Várady 1896) és Kiss Géza kákicsi lelkész is a táj folklóráját tárgyaló munkájában, amit barátja, Kodolányi János (1963) erősen kifogásolt azzal, hogy az

⁸ Tud. Gyűjteménye 1828.

⁹ (Kiss, 1937).

¹⁰ (Kiss, 1991)

ormány, tehát az abból eredő tájnév is „a nyelvújítás erőszakolt csinálmanya”. Gunda Béla is Ormányságnak írta 1948-ban megjelent munkájában. Az Ormánóság mellett jobbra azok álltak, akik a tájnevet az ótörök erdő–ormán szóból származtatták, és közülük néhányan a magyarság vagy az ormánságiak türk eredetét vallották. A régi helybéliek ugyan Ormánóság néven említik térségüket, a szakirodalmakban mégis az Ormánóság kifejezés az elterjedtebb, ezért a továbbiakban én is inkább ezt fogom használni.

3. Az Ormánság múltja és jelene

3.1 Az Ormánság a középkorban

Az Ormánság a honfoglalás kora óta lakott, alapos régészeti feltárása még várat magára, azonban a Sellyén talált honfoglalás kori temető bizonyítja, hogy az ideérkező magyar népesség kedvére való tájat talált itt már akkoriban is. Írásos emlékek a XIII. századtól említik ma is meglévő, és azóta eltűnt települések neveit.¹¹ A török hódoltság kora előtti dokumentumokból nemcsak az látszik, hogy e táj lakott, hanem az is, hogy egyenesen sűrű népességgel rendelkezik, akárcsak Baranya többi része, amely ebben a korban Magyarország egyik legnépesebb megyéje volt. A középkori Vátyi székely kapitányság iratainak és területének vizsgálata során Kiss Z. Géza Ormánsági változások című művében arra a következtetésre jutott, hogy a helyi őslakos népesség nagy részben székely eredetű, vagy a székelységgel valamilyen módon kapcsolatban álló népcsoportból származik. Ezt az elméletet támasztják alá a nyelvjárások közötti nagy számban talált egyezések, valamint a fent említett kutatónak az észrevétele, hogy a régi ormánsági identitáshoz kapcsolódó szabadságtudat, és a legeltető életmóddal szemben a földműveléstől való idegenkedésnek az egykori székely szabadsághoz kapcsolódó gyökerei lehetnek. Ennek az elméletnek a bizonyításához azonban még hiányoznak a régészeti bizonyítékok, melyekkel ki lehetne mutatni a népesség folytonos jelenlétét.

3.2. A vízrendezések előtti hagyományos gazdálkodási modell

Az bizonyos, hogy a középkorban sem kizárólag a földművelésből éltek az ormánsági emberek, a hódoltság alatt már biztosan a szántó-vető munka vált kiegészítő tevékenységgé. Kiss Géza szerint a megtermelt gabona csak a táplálék igény mintegy harmadát, negyedét fedezte.¹² A fő táplálékforrást pedig a halászat, a vadászat, a gyűjtögetés és a legeltető állattenyésztés jelentette. Ezek a

¹¹ (Kiss, 1988)

¹² (Kiss, 1991)

tevékenységek egy hadseregek dúlta vidéken sokkal biztosabb megélhetést, vagy legalábbis túlélést jelentettek, mint a földművelés, hiszen az állandóan mozgásban lévő csordákat könnyebb volt az idegenek számára halálos veszélyeket tartogató mocsárvilágban elrejtetni. A vetéseket nem csak a háborúk fenyegették, hanem a kiszámíthatatlan árvizek is. Az árterek és berkek világa kétarcú volt, a nehéz munka gyümölcsét gyakran tönkretette, eközben azonban bőven osztogatta kincseit: „halat, vadat, s mi jó falat”.¹³

Ahol ártereket találunk középkori Magyarország területén, tehát a folyók mentén gyakorlatilag mindenhol, magas fokon űzték a parasztok az ártéri gazdálkodást. A vidék lakóinak az év nagy részében járhatatlan utak, a rossz közbiztonság és a bizonytalan hadi helyzet miatt nem volt semmiféle lehetősége arra, hogy bekapcsolódjon az ország vagy egy nagyobb régió életébe, teljesen magukra voltak utalva, ezért az önellátásnak egy a természettel tökéletes harmóniában lévő változatát fejlesztették ki. Nemcsak az élelmi- szert, hanem minden szerszámot, minden ruhát és az élethez szükséges egyéb tartozékokat is maguk készítették, a helyben található anyagokból, fából, háncsból, vesszőből, agyagból.¹⁴

Még a fémfelhasználás is minimális volt, a talpas házak gerendáit tölgyfa szegekkel csapolták össze,¹⁵ faekével szántottak, szinte csak a kézi szerszámokhoz használtak fém alkatrészeket, ezért írja Kiss Géza, hogy ez egy a vaskor határán konzerválódott civilizáció volt.

Ez a gazdálkodási mód sokoldalú táplálkozást és viszonylag független életmódot tett lehetővé. Ez az életmód országszerte a nagy folyamszabályozások következtében szűnt meg Mária Terézia uralkodásával kezdődően.

¹³ (Kiss, 1986)

¹⁴ (Kiss, 1943)

¹⁵ (Zentai, 1965)

3.3. Az 1767. évi Urbárium és a vízrendezés hatásai

A folyamszabályozásoknak kettős célja volt: egyrészt növelni a mezőgazdaságilag nagyüzemben hasznosítható földeket, másrészt lerövidíteni és hajózhatóvá tenni a folyókat, hogy a Magyarországon megtermelt gabonát az ausztriai piacokra lehessen vontatni a Dunán, folyásiránnyal felfelé.¹⁶ A Habsburgok szeme előtt elsősorban mindig is a birodalmi érdek lebegett, a török kiűzése után pedig kialakítottak egy új birtokosi réteget azzal a módszerrel, hogy a visszaszerzett országrészeket újonnan meghódított területként kezelve, azokat főleg külföldi, vagy az uralkodóházhoz lojális magyar nemeseknek adományozták régi gazdáik helyett. Ez volt a Neoquista Commissio intézménye, melynek köszönhetően az Ormánság fele részben új földesurakat kapott.¹⁷ Ennek az új birtokosi rétegnek természetesen nem volt ellenére ez a folyamat, hiszen nyugati mintára ekkor kezdett elterjedni a majorkodás, vagyis a robottal nagyüzemben műveltetett földbirtok, ami annál hatékonyabb volt, minél nagyobb területre terjedt ki és minél jobban koncentrált.

Az 1767. évi Urbárium, amely rögzítette a jobbágyság kötelezettségeit és előírta a határ felosztását, nem azonnal fejtette ki hatását. A mocsarak lecsapolása és termővé tétele is évtizedekig tartott. A hagyományos életforma számára nélkülözhetetlen természeti környezet folyamatosan és visszafordíthatatlanul szűkült. A sovány földek, amelyeket a tagosítás során régebben használt földjeikért cserébe kaptak, még mindig nem jelentettek biztos megélhetést, hiába növelhették ezeket a kiirtott mocsarak javára.

Országszerte így az Ormánságban is jellemzővé vált, hogy a falvak határát felosztották a falvak népe és a földesúr között. Mindeztől a határt közösen és ingyen használták a parasztok, hiszen a mocsárnak a vízrendezések előtt nem tudták hasznát venni a földbirtokosok, annál inkább a jobbágyok. Ezek után átlagban a határ kb. kétharmadában egyszer csak tilos lett a legeltetés, az erdőkben pénz ellenében lehetett a disznókondákat makkon hizlalni, nagyon megszigorították a tűzifa és az épületfa beszerzésének lehetőségét, ráadásul a tagosítás során rendre a jobbágyok kapták a rosszabb földeket. Ez a folyamat a történelmi Magyarország teljes területén

¹⁶ Akadémiai Kiadó, Budapest 1991.

¹⁷ (Kiss, 1991)

nagyjából így zajlott le és vezetett ahhoz az állapothoz, amit röviden csak második jobbágyságnak szoktak nevezni.¹⁸ Az addig elsősorban adóztató nemesi nagybirtok ekkor tért át az árutermelésre és kapcsolódott be az Európában már ereje teljében lévő kapitalista gazdaságba, importálva annak tulajdonságait és mentalitását Magyarországra. Ez országszerte nagy megrázkódtatásokkal járt, elsősorban persze a jobbágyságra nézve, hiszen a napóleoni háborúk óriási mezőgazdasági konjunktúrát eredményeztek, de ezt főként a nagybirtokok tudták kihasználni. Az ormánsági falvak népe mindebbe szó szerint belerokkant, mégpedig elsősorban lelkileg.

3.4 A hagyományos életmód és mentalitás megváltozása

Az archaikus kultúrák közös jellemzője, hogy viszonylag stabilak, a benne élők nem törekednek minden áron felesleg előállítására, mindig csak a szükségleteiknek megfelelő mennyiségű javakat szerzik be a természettől, azt is olyan módon, hogy ne veszélyeztessék megújulási képességét.¹⁹ Az Ormánságban azonban a fent említett változások ennek az élő, egészséges, bár XVIII. századi Európában már kétségtelenül anakronisztikusnak tűnő kultúrának az alapjait semmisítették meg. Mégpedig olyan módon, hogy az addig viszonylagos szabadságtudattal rendelkező népességet olyan határok és szabályok közé szorították, amelyek egyáltalán nem vették figyelembe élet- és gondolkodásmódját. A régi ormánsági, tehát archaikus mentalitást mint már szó volt róla, az jellemezte, hogy a parasztok nem törekedtek felesleg előállítására, de ha jó évük volt, akkor természetesen kereskedtek.

A határhasználatért a földbirtokosok ezután már pénzt követeltek, a gazdálkodás célja tehát nemcsak a saját szükségletek kielégítése volt, hanem az is, hogy előteremtsék azt a pénzt, amivel a legeltetést biztosítani lehet, a díjak viszont állandóan emelkedtek. A legeltetés jogát nyilvános árveréseken lehetett megszerezni, egy-egy falu licitált egy erdőre vagy legelőre. A szomszédos falvak lakosai versenytársak lettek, érdekeik első ízben fordították egymással szembe őket.²⁰

¹⁸ (íjf. Kodolányi, 1960)

¹⁹ (Kiss, 1991)

²⁰ (Kovács, 1989)

3.5. Az egyke kialakulása az Ormánságban

A híres–hírhedt ormánsági egyke gyökerei Kovács Imre szerint erre az időszakra nyúlnak vissza. Egyelőre még csak falu és falu érdekei ütköztek, de már közelgett az idő, amikor egyén és közösség, egyén és egyén, szülő és gyermek fordul egymással szembe a jussért. A jobbágyok számára nem volt más kiút, mint az, hogy megpróbálják kigazdálkodni azt a mennyiségű készpénzt, amin megválthatják az erdők és legelők használatának jogát, és ezzel párhuzamosan visszafogják a belső fogyasztást, amit a fogyasztók számának családon belüli csökkentésével tudtak rövidtávon elérni.²¹ A bér munka, vagy a kivándorlás szóba sem jöhetett, inkább a család méretét igazították a birtokéhoz. A megnövekedett terhek most már kényszerítették a falvak népét a többlet előállítására. Ezen kívül, mivel ez a gazdasági rendszer önellátó volt, amiben mindenki a saját földjén dolgozott, vagy a közösen használt határból fedezte szükségleteit, a bér munka intézménye sokáig ismeretlen volt, a jobbágyok robotban gondozták az uraság földjeit. A jobbágyfelszabadítás után nem csoda, hogy mindenki a saját földjén akart dolgozni, amit azonban a földreform elmulasztásával továbbra is a nagybirtokok fojtogattak. A saját fél- és negyed telkükön szorongó parasztok csak házassággal vagy örökléssel tudták birtokukat növelni, amelyet az egynél több örökös születése már felosztással fenyegetett.²²

Ugyanakkor megváltozott formában tovább élt az ősi nagycsalád rendszere, amely a középkortól kimutatható, és a török kor után is a társadalomszervezés alapját jelentette.²³

Lényegét az adta, hogy több család, jellemzően testvérpárok és családjuk éltek egy-egy idősebb „patriárka” vezetése alatt. Tehát a megházasodott férfiak nem voltak teljesen a maguk urai, sem a gazdasági sem a családi életben. Amíg működött az önellátó modell, ez közös munkaszervezést jelentett, és az adók közös fizetését, ez nagyon megfelelt a földesuraknak is, hiszen nem kellett túl nagy apparátust tartani az adók behajtásához, hiszen azt helyben összegyűjtötték a nagycsaládok vezetői. Ekkor még, a XVIII. század közepén – mint ahogy azt Kiss Géza levéltári adatokon nyugvó kutatásai bizonyítják – nem zsúfolódott össze több család a fél és negyed telkeken.

²¹ (Kovács, 1989)

²² (Kovács, 1989)

²³ (Kiss, 1991)

Azonban a népszaporulat a gyakori járványok ellenére, a török háborúk befejeztével meglódult. Baranya elnéptelenedett területeit ekkor kezdték betelepíteni sváb és délszláv telepeseikkel, az ormánsági népszaporulat másodlagos kérdés volt az új települések Habsburg-hűségéhez képest. Mindemellett nagyon valószínű, hogy az ormánsági parasztok az egyéni elköltözés elutasításához hasonlóan, a szervezett telepítésre sem reagáltak volna kedvezően, de ilyen szándéknak nincs nyoma. Sok víznek kellett még lefolynia a Dráván, mire a problémát észrevette a kormányzat, de hatékony cselekvésre akkor sem tudták rábírní a népi írók legjobbjai.²⁴ Az egykezésnek gyakorlatilag csak áldozatai voltak, a három generációs családmódel aránytalanná vált, hiszen négy nagyszülő, két szülő és egy gyermek alkotott egy családot.²⁵ A XIX. században a környék 51 községéből 24-ben alacsonyabb volt a születek száma, mint az elhalálozás kákcisi Kiss Géza református lelkész összeírásai szerint. Ha a fogamzásgátlás helyi eszköze a "facsig" nem működött tökéletesen, más eszközökhöz folyamodtak a nem kívánt gyermek születésének elkerülése érdekében. A rendkívül veszélyes magzatelhajtás gyakran az asszony meddőségéhez, illetve megrokkánásához vezetett, vagy ha a gyermek mégis megszületett, egyszerűen megfojtották.²⁶ A fiatal házások fölött, akik más választásuk nem lévén, valamelyikük szüleivel éltek egy fedél alatt, tulajdonképpen korlátlan hatalmat gyakoroltak. Elterjedt szokássá vált az is, hogy egy szem fiuk vagy lányuk mellé vót vagy menyet vettek.²⁷ A párválasztásnak ezt a módját a szülők intézték, és teljesen üzleti jellege volt. Leginkább a munkabírás, a szorgalom és az alázat számított, ha a jelölt tetszett, a vételár kialakudása után foglalót hagytak, a többi pedig a lakodalom után fizették ki. A megállapodást a falu papjánál írásban is rögzítették. Az eladósorba került fiatalok szüleit úgynevezett szörzők hozták össze, mivel általában másik faluból kellett párt szerezni, hiszen egy faluban mindenki mindenkivel már valamilyen rokonsági fokban állt. A párválasztásnak ez a módja egyáltalán nem volt különleges vagy visszatetsző abban az időben, de az Ormánságban a házasság megkötése után sem élhette az ifjú pár a maga életét. A nagyon erős patriarchális hagyományok hatására a családméret csökkenésével sem foszlott szét a szülők hatalma, sőt még növekedett is. Gyakran előfordult a rakoncátlan új asszony testi

²⁴ (Kovács, 2006)

²⁵ (ifj. Kodolányi, 1960)

²⁶ (Kovács, 1989)

²⁷ (Kovács, 1989)

fenyítése vagy az, hogy az após vagy az anyós az első unoka megszületése után egyszerűen megtiltotta a közös hálást a velük egy fedél alatt élő fiataloknak.²⁸ Néha a családi főhatalom nem a férj, hanem a feleség kezében összpontosult, ez azonban nem jelentett számottevő különbséget, a lényeg itt is a birtok egyben tartása és növelése volt. A XIX. század második felében, de főleg a XX. század elején már nem elsősorban az éhezés elkerülése, hanem az óriási áldozatokkal összekuporgatott vagyon és a viszonylag magasabb életszínvonal megtartása a cél.

Az első világháború utáni évekre már az a bizonyos szelíd archaikus kultúra szinte teljesen a visszájára fordul és már csak nyomokban, az öregek emlékeiben lelhető fel. Ebben az időszakban kelt országos feltűnést Kodolányi János és Kiss Géza munkái nyomán az Ormánság tragédiája. Az egyke problémája nemzeti sorskérdéssé válik a húszas-harmincas évek Magyarországon, a meginduló falukutató mozgalom, és a népi írók egykézű vidékek egész rendszerét tárják fel szerte az országban. A népesség drasztikus megfogyatkozása mellett, talán még szomorúbb a másik tünet, a hajdan harmonikus, csendes családi és közösségi élet felbomlása. Az egykézessel nem csak a házassági kör, de az emberek egész világlátása beszűkült. A közösségek szétestek, az erkölcs a feje tetejére állt, és ez egyre több területen egy egészen furcsa öngyilkos magatartásra kényszerítette az embereket.²⁹ Az egészséges szexualitás hiánya tömeges neurotikus tünetekben hívta fel magára a figyelmet. Dühöngött az alkoholizmus és a családon belüli erőszak.³⁰ Az egykés családok gyermekeiket a széltől is óvták, hiszen ha bajuk esett, oda lett egész életük munkája, szenvedése. Ettől aztán ezek a „kis trónörökösök” önzésben még a szüleiken is túltettek. Nem volt már megállás, a folyamat önmagát generálta.

Eközben a nagybirtokok megnövekedett munkaigényüket Somogyból és Baranya más vidékeiről verbuvált zsellérekkel biztosították.³¹ Ők eleinte csak a nagyobb munkák idején ideiglenesen vállaltak munkát, majd később hozták családjaikat is, és beköltöztek az akkor már sok helyen üresen álló ormánsági házakba, így a hajdan színen református, a honfoglalás korától homogén népességű területen gyorsan kezdett növekedni a katolikus, a más vidékekről származó magyarok és svábok száma. A beköltözők amellett, hogy nagyon szegények voltak, teljesen más

²⁸ (Kiss, 1991)

²⁹ (ifj. Kodolányi, 1960)

³⁰ (Kovács, 1989)

³¹ (ifj. Kodolányi, 1960).

kultúrával rendelkeztek, igaz, hogy az őslakosok is már csak saját kultúrájuk roncsait őrizgették. A harmincas évektől egyre gyorsulva megindult a népességcsere. Már a nagy háború is súlyosan érintette a vidéket, hiszen a férfiak sok évig távol voltak és sokan rokkantan tértek haza, vagy végleg idegen földben maradtak. A vesztes háború hiábavaló szenvedései is csak a kiábrándultságot és a reménytelenséget növelték. A második világháború ismét sok éves nélkülözést hozott és újabb véráldozatot követelt az amúgy is megfogyatkozott és elöregedett lakosságtól.

A második világháború utáni földosztás és a néhány éves koalíciós kormányzás alatti viszonylagos nyugalom felélesztette a reményt, hogy ez a vidék is talpra állhat. Közben folyamatosan nyílt az agrárrolló, mind többet kellett dolgozni a mezőgazdaságban ahhoz, hogy a jövedelmek lépést tartsanak az iparban megkereshető bérekkel, de ez az időszak sem tartott sokáig, megindult a kollektivizálás, és elkészültek a kuláklisták.³² A megmaradt nagygazdákat kitelepítették, a több mint száz év alatt összekuporgatott birtokokat elvették, törekedve az ezen a tájon a legfőbb törvénynek számító magántulajdon eltörlésére. A frissen földhöz jutott parasztok sem lehettek sokáig a maguk urai, 1956 után nem volt kibúvó, muszáj volt belépni a „közösbe”. A termelőszövetkezetek megszervezése után már nem volt olyan nagy tétje az öröklésnek, ráadásul csak hírmondónak maradtak egynéhányan a régi gazdák közül. Ezek után már mindenki bémunkában dolgozott, a termelőszövetkezetek biztos jövedelmet jelentettek, bár a háztáji is tovább élt, sőt szerepe a hetvenes-nyolcvanas években megnőtt.³³ Az ormánsági termelőszövetkezetek a földek soványabb hozamát kiválóan tudták ellensúlyozni az állattenyésztéssel, amelyhez ennek a vidéknek mindig is kedvezőek voltak az adottságai. Ebben az időben kezdték bevezetni az áramot és az ivóvizet, burkolták az utakat. Nem volt már kuriózum a rádió és egy-egy család vagy legalább a művelődési ház televízióval is rendelkezett. Gépesítették a termelőszövetkezeteket. Az ígásállatokat egyre inkább csak a háztájiban használták. A modernizáció lassan utat tört magának az Ormánságban is, kényelmesebbé tette az életet, és megadta a kegyelemdőfést a hagyományos paraszti gazdálkodásnak, ezzel együtt az egykének is. A hetvenes évek elejére eltűntek az utolsó öregek is, akik még emlékeztek az egykori fehér gyászra (az ormánsági kultúra egyik tipikus jellemzője). Utódaik – ha voltak – elköltöztek vagy már egészen másképp gondolkodtak, vegyes

³² (Fokasz, és mtsai., 2000), (Pető, és mtsai.)

³³ (Rudolf, 1979)

házasságokban éltek, iparban, szolgáltatásban találták meg boldogulásukat, nem követték őseik önpusztító hagyományát. A népességgel együtt a kultúra is teljesen átalakult. Az egyke gazdasági és kulturális okai tehát megszűntek.

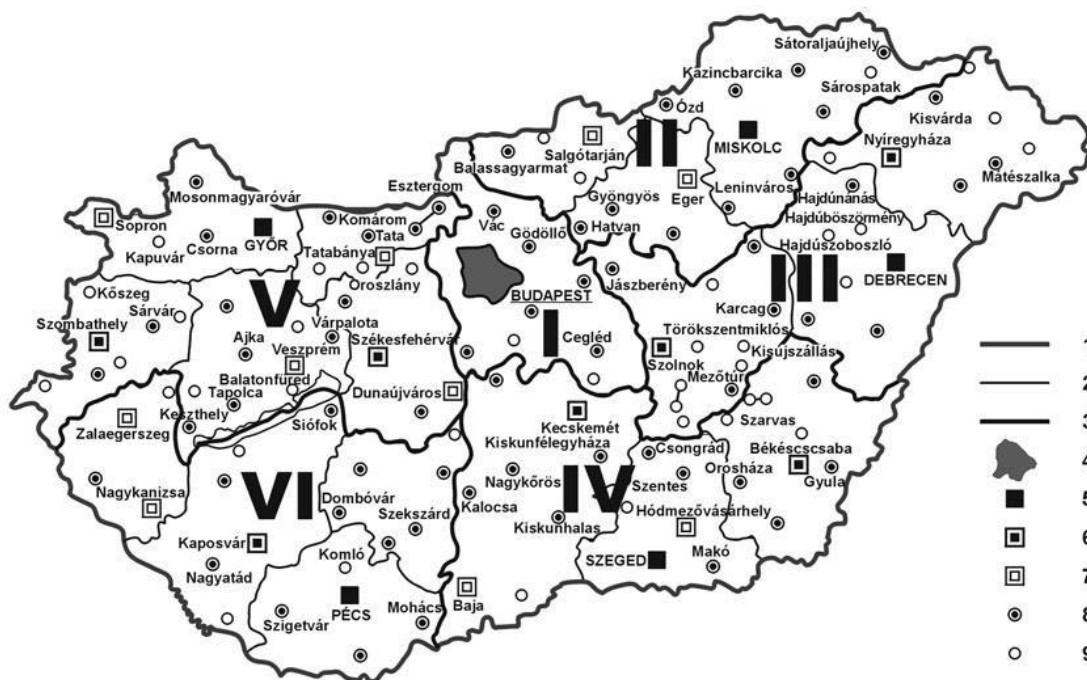
Mire munka és bér is akadt mindenkinek, az egykézés önmagát számolta fel. Nemsokára azonban újabb megpróbáltatások következtek. Az ötvenes-hatvanas évek erőltetett iparfejlesztése elkerülte az Ormánságot, a Jugoszláviával kapcsolatban kialakult kiközösítési politika és a vélt háborús veszély miatt a határsáv 20 kilométeres szakaszán belül nem tervezték ipari üzemek létrehozását. Ez az állapot a későbbiekben konzerválódott, a nyersanyaghiány és a képzetlen munkaerő továbbra is megghiúsította a beruházásokat. A hetvenes évek elején megindult országszerte az úgynevezett körzetesítés. Célja az erőforrások hatékonyabb felhasználása és a települések közötti optimális funkciómegosztás kialakítása lett volna.³⁴ A terv megalkotóit az abban az időben legkorszerűbbnek tartott elvek vezérelték, művük a kistelepülésekre mégis katasztrofális hatást gyakorolt.

3.6 Az 1971-es Településhálózat Fejlesztési Konceptió

A gazdaságirányítás 1968. évi reformja a településfejlesztés korábbi merev, központi tervezését is időszerűtlenné tette. Ezért új településhálózat-fejlesztési koncepciót dolgoztak ki, és megváltoztatták a településirányítás mechanizmusát. A terv megállapította a települések hierarchikus rendjét, világosan körvonalazta azok szerepét, funkcióját, és részletesen kidolgozta az egyes települési formák fejlesztésének útját. Az Országos Településhálózat Fejlesztési Konceptiót a kormány 1971-ben hagyta jóvá.³⁵

³⁴ (Ladányi, 2005)

³⁵ (határozat)

1 – országhatár; 2 – megyehatár; 3 – tervezési-gazdasági körzet határa. Központok (városok, községek): 4 – országos; 5 – kiemelt felsőfokú; 6 – felsőfokú; 7 – részleges felsőfokú; 8 – középfokú; 9 – részleges középfokú.
Körzetek: I – központi; II – Észak-magyarországi; III. – Észak-alföldi; IV – Dél-alföldi; V – Észak-dunántúli; VI – Dél-dunántúli

1. ábra - Az 1971-es Településhálózat Fejlesztési Konceptió, Forrás: Hajdú Zoltán, A Közigazgatási régió történeti, funkcionális összefüggései és alakváltozásai Magyarországon, Magyar Tudomány, 2004/9 42. o.

Szemben a régebbi elképzeléssel, amely elsősorban termelői célokat követett, a területfejlesztést iparfejlesztésnek tekintette és mellőzte a szociális szempontokat, az új koncepció a termelőerők célszerű területi elrendezése mellett nagy hangsúlyt helyezett a lakosság életkörülményeiben mutatkozó egyenlőtlenségek megszüntetésére, a város és falu közelítésére, az infrastruktúra fejlesztésére. Az infrastruktúra anyagi oldalához tartozó dolgokat, mint a víz, a villany és út helyezték előtérbe, a szellemi infrastruktúrát, hivatalokat, iskolákat viszont inkább elvonták az aprófalvakból.³⁶ Ugyanis a források szűkös volta miatt nem tudtak minden szintet egyformán fejleszteni, azért a jellemzően aprófalvas vidékek fejlesztését úgy próbálták megoldani, hogy kisebb alközpontokat jelöltek ki, és a környező falvakból elvont intézményeket ezekben a „főfalvakban” koncentrálták.

Ez a koncepció egy tíz szintből álló hierarchikus rendszerbe sorolta az ország településeit. Minden magyarországi települést beillesztették valamelyik szintbe, de fejleszteni csak a felső hét szintet kívánták, vagyis a városokat, és azokat a településeket, melyeknek városi szerepkört szántak. Az Ormánságban nem volt ilyen település, a városok nyújtotta szolgáltatásokat Barcs, Szigetváron, Pécsen,

³⁶ (Ladányi, 2005)

Siklóson lehetett és lehet ma is igénybe venni. Ezek a városok viszont néhány az Ormánság peremén elhelyezkedő falut kivéve, nagyon messze vannak a térség legtöbb településétől. Az a fenti térképen jól látható, hogy az Ormánság területén még részleges közép fokú körzetet sem jelöltek ki. A két legnagyobb falu a valamikori mezővárosok, Sellye és Vajszló nagyközségként szerepelnek, feladatuk, hogy az alapellátás minimumát biztosítsák a környező több tucat apró falu lakosainak. A kistelepülések ellehetetlenülését sokan – és okkal – nagymértékben erre a koncepcióra vezetik vissza.

A koncepció megvalósulásától egyrészt azt remélték, hogy a körzetesített intézmények korszerűbbé válnak, másrészt azt, hogy az intézkedések hatására a XX. század harmadik harmadára elfogynak azok az ötszáz fő alatti falvak, amelyeket a tervezők szerint nem volt gazdaságos fenntartani. A koncepció kidolgozói hatalmasat tévedtek. Az intézményeitől megfosztott falvak lakossága nem fogyott el. Újabb népességcsere zajlott le. Az öregek és a legelesettebbek kivételével mindenki elköltözött. Kezdték családotul beköltözni a szakképzetlen munkások, elkezdtek az addig sátorban és putriban, a falu vagy az erdő szélén élő cigány családokat – sokszor erőszakkal – beköltöztetni. Ez újabb elköltözési hullámot generált. Az elköltözőket felszívta - az ugyanennek a koncepciónak a jegyében iparosított - Pécs és Komló.

Ez a folyamat nemcsak az Ormánságban, hanem országsszerte jellemző volt az aprófalvas vidékekre.³⁷ Ha egy faluból elviszik az intézményeket, a helybéliek megértik, hogy jobban teszik, ha máshol keresik a boldogulásukat. Erősen estek az ingatlanárak, a távozók helyére pedig olyan szegények érkeztek, akiknek nem volt más választásuk, ők jellemzően nem a mezőgazdaságban kerestek munkát, hanem az iparban betanított munkásként. Magyarországon a hetvenes években elméletileg teljes foglalkoztatottság volt, de az ormánsági falvakban, illetve környékükön, már akkor se nagyon lehetett munkát találni. A fiatalok már nem a termelőszövetkezetekben látták a boldogulást, akinek szakma volt a kezében, ingázott vagy elköltözött. Helyben csak azok maradtak, akik megtalálták számításukat a háztájiban vagy megelégedtek a TSZ által biztosított mind alacsonyabb jövedelemmel.

A 70-es évek elején elindított körzetesítés káros hatása most is velünk él. Óriási egyenlőtlenségek jöttek létre a magyar településhálózatban, amelyek azóta is fennállnak. A kulturális infrastruktúra- és a településhálózat-fejlesztés túlzott összefonódása az 1975–1985 közötti időszakban már országsszerte súlyos problémát

³⁷ (Ladányi, és mtsai., 2004)

eredményezett. Ennek következménye az lett, hogy az ország településeinek több mint 10%-a elveszített mindenféle lokális kulturális intézményt, holott ez elengedhetetlen feltétele egy-egy közösség normális társadalmi létének.³⁸

Az Ormánságban a többszörös népességcsere eleve gátolta az összetartó közösségek kialakulását, de amíg volt iskola, volt tanító, voltak közösségi ünnepek is. Ezek a közösségi ünnepek sem voltak már igazán a falu sajátjai, hiszen azok feledésbe merültek a régiek eltűnésével, itt inkább a kötelező állami ünnepek (május 1., április 4., november 7., stb.) helyi szintű megtartása jelentette azt a színteret, ahol a falu közösségi életet élhetett.

A falvakban egymás után szűntek meg az iskolák, a művelődési házak, és a velük gyakran egy épületben működő kis mozik. A kislélekszámú ormánsági települések számára, amelyek aktív népessége már főként ingázó, semmit sem jelentettek a körzetközpontokban kiépített kulturális intézmények, mert az ún. város és városkörnyék fiktív rendszer maradt, és ma is az, hiszen tömegközlekedési kapcsolatai hiányoznak, illetve a munkaerő mozgatásához igazodnak.³⁹ Az iskolákkal, tanácsokkal együtt sajnos eltűnt az értelmiség is, közülük, aki tehette, máshol kereste boldogulását.

3.7. A rendszerváltozás után

A rendszerváltozás idején az Ormánságban egy öregedő, lassan lecsúszó, alacsonyan iskolázott, tartalékok nélküli társadalmat találunk. A munkanélküliség, az elbocsátások először az alacsony képzettségű, főként cigány etnikumú lakosságát érintették, de a közhivatalok dolgozóit és közalkalmazottakat kivéve gyakorlatilag mindenki elvesztette az állását vagy foglalkozásváltásra kényszerült.⁴⁰ A termelőszövetkezetek tönkrementek. Akinek sikerült valamilyen mobilizálható tőkét felhalmoznia, költözött, aki nem költözött, az hamarosan felélte minimális tartalékait is.

Az 1996-tól meginduló gazdasági konjunktúra ezen a környéken nem érezte hatását, az átalakult mezőgazdaságban nem sokan találták meg a számításukat.⁴¹ A kialakuló családi gazdaságok vegetáltak, miközben elavult gépeiket cserélték, ha

³⁸ (Ladányi, és mtsai., 2004)

³⁹ (Ladányi, 2005)

⁴⁰ (Ladányi, 2005)

⁴¹ (Filó, és mtsai., 2002)

tudták, kölcsönökkal modernebbekre. Eközben a falvak többségét kitevő cigány lakosság, valamint az alacsony képzettséggel rendelkező volt betanított munkások és szakmunkások lassan beleszoktak a dologtalanságba. Felnőtt egy új generáció a pályakezdő munkanélküliekből, akiknek sosem volt a közcélú munka néhány hónapos idejénél hosszabb munkaviszonyuk.⁴² Már a nyolcvanas években országszerte komoly problémát jelentett az alkoholizmus, az Ormánságban a jól ismert valamikori népbetegség újra előkerült és a dohányzással együtt különösen gyorsan terjedt, és terjed ma is a fiatalok és a gyermekek körében.⁴³ Nagyjából ugyanez a helyzet ma is, annyi változással, hogy aki nem válogat, esetleg találhat munkahelyet Pécsen. Csakhogy a több mint tíz évig tartó nyomor és elhanyagoltság mára megtette hatását, a munkavállalási hajlandóság nagyon alacsony. A szegénység szubkultúrájában felnövő generációk bezárkóztak, nincsen munkatapasztalatuk, nem érzik biztonságban magukat idegen környezetben, emiatt nem is szívesen alkalmazzák őket.⁴⁴ Ennyit tehát az Ormánság múltjáról és a közelmúltjáról.

3.8. Az Ormánság gazdasági helyzete, folyamatai

Mára lényegében az Ormánság egésze elszegényedett, az itteni falvak a legelmaradottabb magyarországi településeknek közé tartoznak a statisztika szerint. A sellyei kistérség rendszeresen a legfejletlenebb hazai térségek sorában szerepel.

Az Ormánság egykor virágzó gazdasági élete (diverzifikált mezőgazdaság, növénytermesztés, állattenyésztés egyaránt, a helyi termékekre épülő agrárkereskedelem és döntően feldolgozó jellegű ipar) mára teljesen szétesett. A terület nagy részén (a falvak legalább kétharmadában) tartós és végzetesnek tűnő leépülési folyamat zajlott-zajlik, csupán egy-egy település esetében érzékelhetők a megkapaszkodás jelei vagy esélyei. Ez utóbbiak között kell említenünk az egyetlen várost, Sellyét, valamint a nagyobb lélekszámú településeket (mindenekelőtt Vajszló, Felsőszentmárton, Drávafok és Kémes).

Az elmúlt években az Ormánság gazdasági helyzetét és folyamatait a Pécsi Tudományegyetem geográfus kutatói feldolgozták és értékelték Az Ormánság helye és lehetőségei (szerk.: Reményi P.-Tóth J.; 2009) című, több mint 750 oldalas

⁴²(Filó, és mtsai., 2002).

⁴³(Kovács, 2006)

⁴⁴(Ladányi, és mtsai., 2004)

tanulmánykötetben. Bár a kutatások nem terjednek ki az Ős-Dráva Program által érintett Somogy megyei falvakra és kelet felé túlterjeszkednek a programterületen, elfogadhatjuk a szerkesztőknek a bevezetésben rögzített helyzetértékelését: az Ormánság elmaradottsága multidimenzionális. Igaz ez mezőgazdasági, ipari és szolgáltatásbeli értelemben egyaránt.

Az elmaradottság - sok egyéb mellett - az egy főre jutó jövedelmi adatokban is tükröződik. Egyedül Sellyén haladja meg az egy főre jutó jövedelem az országos átlagot.

A közfoglalkoztatás átalakítása következtében 2011. január 1-jétől megszűnt a közmunkaprogram, a közcélú munka és a közhasznú munkavégzés, melyeket az egységes közfoglalkoztatás rendszere váltott fel. A közfoglalkoztatás a munkaviszony egy speciális formája, támogatott „tranzitfoglalkoztatás”, amelynek célja, hogy a közfoglalkoztatott sikeresen vissza-, illetve bekerüljön az elsődleges munkaerő-piacra. A közfoglalkoztatás átmeneti munkalehetőséget biztosít azok számára, akiknek az önálló álláskeresése hosszú ideig eredménytelen. A változások a közfoglalkoztatás támogatási rendszerét és feltételeit is alapjaiban érintették. Az új rendszerben az egyes miniszterek, valamint a Miniszterelnökséget vezető államtitkár feladat- és hatásköréről szóló 212/2010. (VII. 1.) Korm. rendelet a belügyminiszter szakpolitikai feladat- és hatáskörébe utalta a közfoglalkoztatást. Elmondható, hogy a közfoglalkoztatás részben betölti a korábbi közmunkaprogramok szerepét és funkcióját, azonban semmiképpen nem említhető annak jogutódjaként.

A közfoglalkoztatás számottevő lehetőséget jelent a halmozottan hátrányban lévő, foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülő, illetve álláskeresői vagy szociális ellátásra nem jogosult álláskeresők (kiemelten a megváltozott munkaképességűek, a hajléktalanok, menekültek, roma nemzetiségű álláskeresők) átmeneti jellegű, határozott időtartamú foglalkoztatására. Azt, hogy ki lehet közfoglalkoztatott, a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi CVI. törvény határozza meg.

A munkanélküliségi adatok az elmúlt években kedvező folyamatról árulkodnak a közfoglalkoztatási programnak köszönhetően. 2010 októberében még 2049 munkanélkülit tartottak nyilván, de 2012 októberében már csak 1456 munkanélküli szerepelt a statisztikában, ez közel 30%-os csökkenés. A Baranya Megyei Önkormányzat a fennálló, komplex problémahalmaz megoldása érdekében kérelmet nyújtott be a Belügyminisztériumhoz. A Startmunka Mintaprogram hatósági

szerződésének aláírását követően 2012. április 2-ával vette kezdetét a Baranya Megyei Önkormányzat által megvalósított közfoglalkoztatás, melynek keretében 420 fő folyamatos foglalkoztatására nyílt lehetőség 2012. december 31-ig a Siklósi-, Sellyei-, és Szigetvári kistérségben. A 420 fő közfoglalkoztatott az alábbiak szerint oszlott meg: 356 fő segédmunkás, 44 fő brigádvezető, illetve 8 fő munkavezető, 12 fő adminisztrátor. A Mintaprogram keretében az Ős-Dráva program alapjául szolgáló vízkormányzás és vízgazdálkodási rendszer előkészítéseként az érintett 35 településen alapvetően tereprendezési és tisztítási munkálatok folytak. A Program keretében 139,95 km²-nyi terület került művelés alá, melyből a program végére közel 100 km²-nyi mederszakaszt sikerült megtisztítani. Az összmunkaterületek mintegy 90%-án valósult meg bozót- és nádirtás, kaszálás. Látványos, minőségi munkák kerültek ki a brigádok kezei alól. Az elvégzendő munka szakmai szempontú koordinációja a Dél-Dunántúli Vízügyi Igazgatóság és a Duna-Dráva Nemzeti Park aktív közreműködésével valósult meg. Keret megállapodás megkötésére kerül sor továbbá a vízfolyások, medrek kezelőjével a Dráva-Tenkes Vízi társulattal és a Dráva-menti Vízi társulattal is.

A Baranya Megyei Önkormányzat Közgyűlése 2013. februári ülésén döntött a közfoglalkoztatás folytatásáról. A Mintaprogram keretében az Ős-Dráva Program alapját képező vízgazdálkodási rendszer megváltoztatását és ezzel összefüggésben a tájhasználat-váltás előkészítését szolgáló alapvető tereprendezési és tisztítási munkák mellett mezőgazdasági tevékenységet - gyógynövény-termesztést - is kívánt folytatni, a vajszlói és piskói Önkormányzat által ingyenesen használatba adott - közel 2 ha - területen.

A gyógynövénytermesztés szintén fontos elemét, részét képezi az Ős-Dráva Programnak. A gyógynövények gyűjtésének, termesztésének és felhasználásának az Ős-Dráva program területén is hagyományai vannak. Mára ezeknek a hagyományoknak a nagy része feledésbe merült. A gyógynövények alkalmazásának hagyományos módszerei ma az Ős-Dráva Program területén sem jellemzőek már. Annak érdekében, hogy a helyben élők számára alternatívát lehessen nyújtani a megélhetés vonatkozásában, a gyógynövénytermesztést és feldolgozást újra el kell terjeszteni a térségben, melynek alapjait a Baranya Megyei Önkormányzat 2013. évi Startmunka Mintaprogram keretében kívánta megteremteni. A 2013. évi Startmunka Mintaprogram végül 2013. augusztus 1-jével vette kezdetét. A Mintaprogram szintén 420 fő foglalkoztatását célozta meg, melyből 370 fő segédmunkás, 44 munkavezető,

és 6 fő adminisztrátor. A 2014. évi Startmunka Mintaprogram (2014. március 3. – 2015. február 28.) az előző évi program tevékenységei folytatódnak, a gyógynövénytermesztés már 6 hektáros területen.

5. Az Ős-Dráva Program

5.1. Az Ős-Dráva Program bemutatása

Az Ős-Dráva Program egy komplex, a természeti, társadalmi és gazdasági szférát egyaránt érintő területfejlesztési program, amely hosszútávon a fenntartható fejlődés feltételeit teremtheti meg hazánk egyik leghátrányosabb térségében, az Ormánságban. A Program a tartós megoldásokat eredményező terület- és vidékfejlesztés első hazai mintaprogramja, és sikere esetén nemzetközi léptékben is modellértékű lesz.

A program előzményeként az elmúlt közel 10 évben több koncepcionális tervezési munkafázis zajlott le, amelyek feltárták a valós problémákat és rögzítették a célrendszert. Az előkészítő munkákat követően Magyarország Kormánya 2012. július 17-én határozatot hozott az Ős-Dráva Programról (1242/2012. (VII.17.) Korm. határozat).

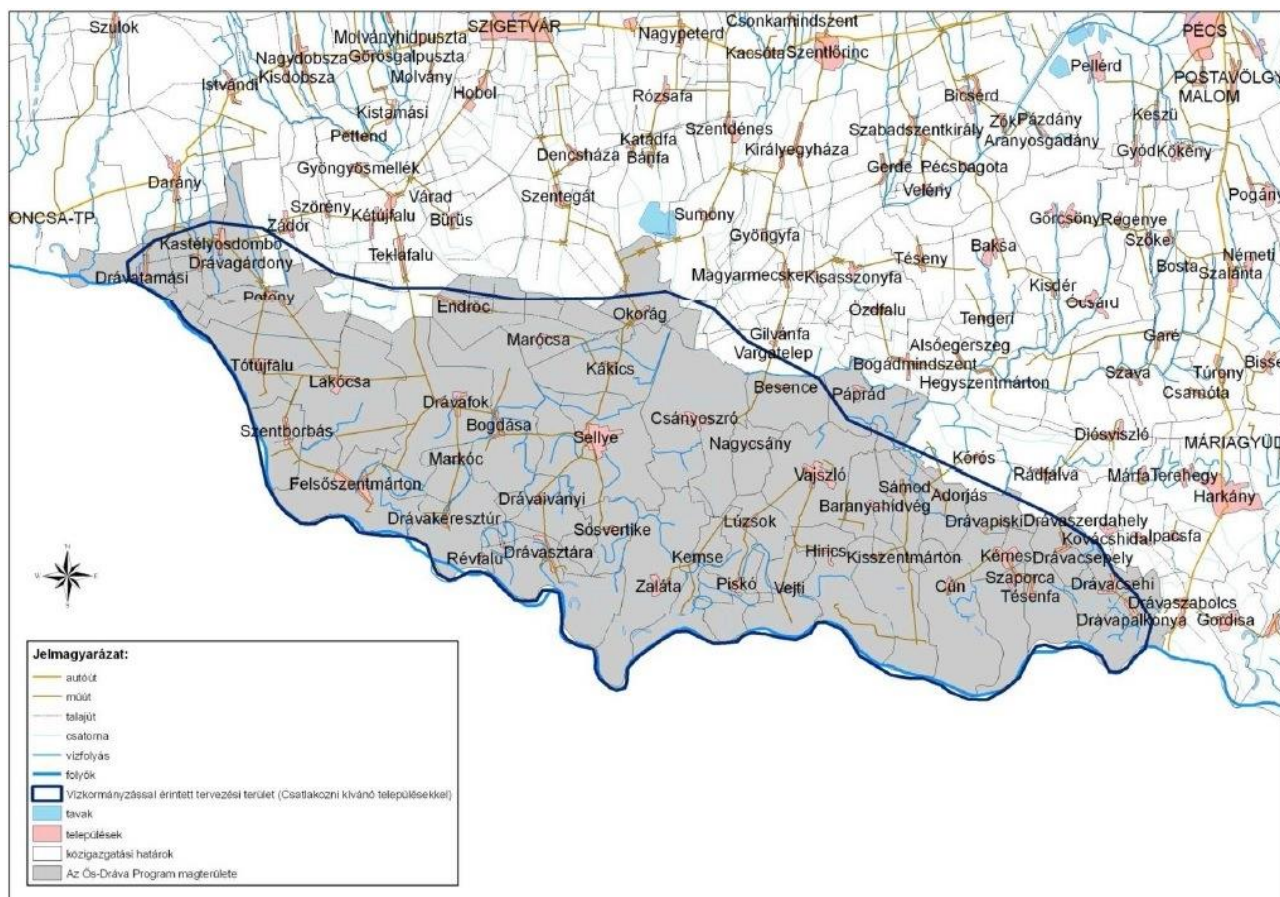
Az Ormánságban uralkodó problémák (a térség általános gazdasági hanyatlása, a lakosság kor- és képzettség szerinti összetételének kedvezőtlen alakulása, alacsony népsűrűség, inaktív népesség magas aránya, kedvezőtlen infrastrukturális ellátottság és közlekedési viszonyok, gyenge és tökehiányos vállalkozói szféra, a legnagyobb létszámú munkavégzést a közfoglalkoztatási programok biztosítják) megoldásaként olyan összefüggő program vált szükségessé, amely a terület környezeti állapotának, infrastruktúrájának és szociális helyzetének javítása révén megteremti a természeti és társadalmi adottságokhoz jól illeszkedő tájgazdálkodási feltételeket. Éppen ezért a térség fejlesztése több pilléren kell, hogy álljon. Ezek a pillérek a következők:

A táji adottságokhoz igazodó vízrendezés (vízkormányzás átalakítása)

1. Tájhasználat-váltás, tájtagolás
2. Gazdaságfejlesztés – külterjes mezőgazdaság (gyümölcsészet, legeltető állattartás, háztáji baromfitartás, kertészet stb.)

3. Gazdaságfejlesztés – feldolgozó ipar
4. Turizmusfejlesztés
5. Humán erőforrás-fejlesztés
6. Infrastruktúra-fejlesztés
7. Kommunikáció, marketing⁴⁵

A probléma megoldása kizárólag egymással összefüggő, minden területre kiterjedő beavatkozás-sorozattal lehetséges, mert csak így lehet hosszú távú és tartós eredményeket elérni.

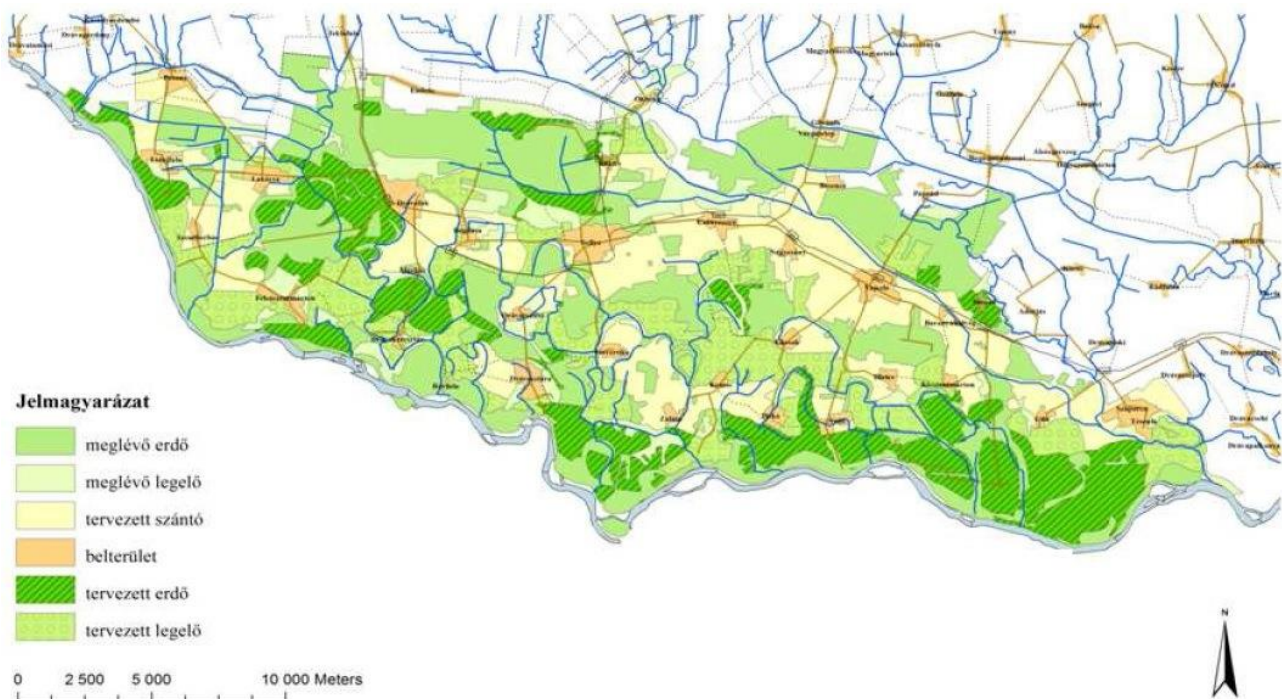
A program közvetlen előzményeként az elmúlt évek során több koncepcionális tervezési munkafázis zajlott le, amelyek feltárták a valós problémákat és rögzítették a célrendszert. Az előkészítés jelentősebb fázisai a következők voltak:

2. ábra - Az Ős-Dráva Program tervezési területe - Ős-Dráva Program – Területfejlesztési programterv, Aquaprofit Műszaki, Tanácsadási és Befektetési Zrt., 2007.

⁴⁵ (Aquaprofit Műszaki, Tanácsadási és Befektetési Zrt, 2007)

- 2005-ben a Magyar Terület- és Regionális Fejlesztési Hivatal megbízásából dolgozták ki “Az Ormánság komplex rehabilitációs és területfejlesztési programja” című dokumentumot;
- Interreg-pályázat segítségével 2007-ben látott napvilágot a Vízügyi műszaki terv⁴⁶, a Tájgazdálkodási terv⁴⁷ és a Területfejlesztési programterv⁴⁸, eredetileg 36 önkormányzat aktív bevonásával (Ős-Dráva Program tervei 2007. Készült az Interreg III/A közösségi kezdeményezés Szlovénia/Magyarország/Horvátország Szomszédsági Program 2004-2006 SL-HU-CR/05/4012- 106/2004/01/HU-103 jelű projekt támogatásával).

A 2011. január 14-én kihirdetett Új Széchenyi Terv Pályázati Kézikönyvének

Nemzeti Programjai között az Ős-Dráva Program is szerepelt. A Kormány vállalta, hogy az Ős-Dráva Program elindításával, a természeti-környezeti viszonyokkal összhangban lévő vízgazdálkodás helyreállítása eszközével segíti a gazdasági értelemben súlyosan elmaradott, de természeti adottságokban gazdag, egykor virágzó mezőgazdaságról és arra épülő gazdag néprajzi hagyományairól híres Ormánság fejlesztését.

⁴⁶ (Aquaprofit-DDKÖVIZIG Konzorcium, 2007)

⁴⁷ (Aquaprofit Műszaki, Tanácsadási és Befektetési Zrt, 2007)

⁴⁸ (Aquaprofit Műszaki, Tanácsadási és Befektetési Zrt, 2007)

Magyarország Kormánya 2012. július 17-én határozatot hozott az Ős-Dráva Programról (1242/2012. (VII.17.) Korm. határozat). A kormányzat szándéka szerint az Ős-Dráva Program tervezési területén (ami az Ormánság legnagyobb részét magában foglalja) meg kell teremteni a felszíni vízrendszerre alapozott komplex, a természeti, társadalmi és gazdasági szférát egyaránt érintő, hosszú távon is fenntartható fejlődés feltételeit.

Az Ős-Dráva Program alapidokumentumainak elkészülte idején nem kapott kellő támogatást sem helyi, se nemzeti szinten. A Kormány 2012. évi határozatát követően azonban a Program a hosszúra nyúlt tervezés időszakát követően a megvalósítás útjára léphetett. A jelenleg is zajló megyei és országos területfejlesztési tervezési folyamatok azonban már alapidokumentumként tekintenek az Ős-Dráva

3. ábra - Tájhasználat váltás az Ős-Dráva Program területén - Ős-Dráva Program – Területfejlesztési programterv, Aquaprofit Műszaki, Tanácsadási és Befektetési Zrt., 2007.

Programra, ami nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy az elkövetkező Unió programozási időszak egyik területi mintaprogramjává válhasson.

Környezeti fenntarthatóság – természeti adottságok

Az Ős-Dráva Program nélkül rendkívül értékes vizes élőhelyek pusztulása várható az Ormánságban a víz hiánya miatt, viszont a megvalósulása esetén egy erdőkben, legelőkben, vizes élőhelyekben gazdag, mozaikos táj kialakítása válik valóra. A javuló természeti környezetben tovább fejlődhet számos hagyományos, tájba illeszkedő gazdálkodási mód. Mérhető, és akár pénzben is kifejezhető az az érték, mely így létrejöhet az Ormánságban. Az Ős-Dráva Program koncepcionális anyagai meghatározták azokat a gazdálkodási módokat, melyek illeszkednek a tervezési terület adta táj optimális használatába, de hosszabb távon megfelelő minőségű és mennyiségű munkahelyet teremtenek. A tervdokumentációk szerint a program sikeres megvalósításakor az Ormánság jelentős része erdőkkel és vizes élőhelyekkel fog gyarapodni, valamint a vízrendszer átalakításának köszönhetően a mezőgazdasági termelési módok is pozitív irányban változni fognak a táj adottságainak az optimális

kihasználása érdekében. Véleményem szerint az előnyös környezeti változások jelentősen meg fogják növelni az új munkahelyek számát.

Gazdasági fenntarthatóság

A vízkormányzási rendszer fenntartása az egyik legnehezebb pontja a programnak. A területfejlesztési program olyan javaslatokat fogalmaz meg, amelyek megvalósítása esetén a többletvíz költségeit többszörösen fedező haszon képződik a térségben. Ide kapcsolódik a másik kulcskérdés, hogy hogyan lehet üzemeltetni egy ekkora vízkormányzási rendszert úgy, hogy biztosított legyen a víz árának a haszonélvezőktől való begyűjtése. Erre a kérdésre egy vízhasználók által létrehozott szövetkezet működtetése adhatja majd a megoldást.

A program - nem csak gazdasági értelemben vett - fenntarthatóságát néhány lényegi sarokelem fogja össze, melyek az alábbiak:

- A természeti környezet és benne az ember
- A megvalósítás időszakában megfelelő kormányzati támogatottság és központi koordináció
- A megfelelő minőségű és mennyiségű munkahely létrejötte
- Nyitás a külvilág felé

Komplexitás

A fenntarthatóságot segíti elő a program komplexitása is mi szerint egyszerre történik javaslattétel a természeti környezet tudatos átalakítására, és a tervezési terület településeinek élők helyben maradását és megélhetését elősegítő fejlesztési programokra.

A különböző tervezési gondolkodásmódoknak egyszerre kellett alkalmazkodniuk a gazdasági, politikai környezethez, az itt élők elvárásaihoz, de ami talán mindennél fontosabb, egy valóban fenntartható, az ökológiai rendszerek igényeit figyelembe vevő szemlélethez is. Ezeket az elveket szem előtt tartva járunk el a Program megvalósítása során is.

Megvalósíthatóság - megvalósítás

Az Ormánságra több fejlesztési elképzelés, kutatás készült, melyek nem hoztak az ott élők életében észrevehető változást. Az Ős-Dráva Program konkrét javaslatokat ad projektekre, igazodik a pályázat kiírók elvárásaihoz, de az itt élők lehetőségeihez és a természeti környezet feltételeihez is.

A vidékfejlesztés mutathat a fenntarthatóság irányába, de valójában nem fenntartható egy rendszer, ami folyamatos külső támogatásra szorul. Ezért az Ős-Dráva Program hosszú távú célja az, hogy az érintett települések, a településeken működő vagy alakuló vállalkozások, szövetkezetek, családi gazdaságok olyan fejlődési irányt vegyenek, mellyel el tudják érni azt az állapotot, hogy küldő segítség nélkül is érvényesülni tudjanak, fenn tudjanak maradni, önfenntartóvá tudjanak válni.

5.2. Az Ős-Dráva Program néhány elindult projektje a fenntarthatóság tükrében

Az alábbiakban ismertetett valamennyi projekt dokumentációjának forrása az Ős-Dráva Konzorcium vezetője, a Baranya Megyei Önkormányzat. A dokumentációk feldolgozása során a nyilvános, a Támogató által is elérhetővé tett adatok kerültek felhasználásra.

5.2.1. Ős-Dráva Ökoturisztikai Látogatóközpont és Bemutatóhely Cún Szaporcán

A projekt gesztora a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatósága. A fejlesztés tárgya az Ős-Dráva Program egyik legfontosabb programja, a 1242/2012 (VII. 17.) Kormány határozat alapozza meg. A projekt az Ős-Dráva Program egészének egyik első gyakorlati megvalósítása, de csak az Ős-Dráva Program keretében értelmezhető. Nem csupán egy önmagában álló ökoturisztikai létesítmény, bár nyilván a gondos tervezésnek köszönhetően maga a központ is rentábilisan működtethető lesz.

A projekt a Cún-Szaporcai holtág-rendszer természeti és gazdasági rehabilitációjába integrálódik, a holtág az Ős-Dráva Program egyik mintaterülete is. A projekt szervesen illeszkedik a holtág vízpótlását szolgáló Dél-Dunántúli Vízügyi Igazgatóság által benyújtott DDOP-5.1.5. kódszámú „A Cún-Szaporca holtág vízpótlása az Ős-Dráva Program keretében” című projekthez, ami megalapozza a holtág vízpótlását, a helyi gazdasági haszonvételek sokszínűségét, amit a látogató- és bemutatóközpont tár a nagyközönség elé.

A projekt területe, az Ormánság, de az egész Dráva-mente általában a turizmus, de azon belül az ökoturizmus számára fontos célterület. A Dél-dunántúli Régió Turizmusának Stratégiai Fejlesztési Programja (2006) javaslatot tesz a magterületeken a turisztikai termékszintű fejlesztési irányokra, ami alapján a Dráva mentén az ökoturizmus kiemelt fontossággal kezelendő területként jelenik meg azzal, hogy a vízi és aktív turizmus, kerékpáros turizmus, vadászat, horgászat területén további fejlesztéseket javasol a tanulmány.

Az Ormánság jelenlegi fontos természeti értékeit jelentik az itt található országos és helyi jelentőségű tájvédelmi körzetek, nemzeti parki területek. Legjelentősebb az összesen több mint 49 ezer hektárra kiterjedő Duna-Dráva Nemzeti Park Dráva menti része, amely egyike a legváltozatosabb flórát és faunát bemutató természetvédelmi területeknek. Emellett több természet- és tájvédelmi körzet és Natura 2000 hálózatba bekapcsolt terület található még itt. A vadakban gazdag erdők, és számottevő halállományú tavak, folyóvizek a természet megfigyelése mellett a vadászat, horgászat számára is kedvező lehetőségeket kínálnak.

Az Ormánság turizmusának fellendítése döntően a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia (NTS) által a 2007-től kiemeltként kezelt és támogatott egészség- és örökségturizmusra, valamint a regionális jelentőségű termékek körében található aktív- és ökoturisztikai célpontok kapcsolatára építhető.

Az Ormánság természeti adottságai megfelelő alapot jelentenek az ökoturizmus számára, ami Nyugat-Európában már bevezetett, kedvelt jól és fenntartható módon működik, de itthon egyelőre a turizmus fejlődő ágazatai közé tartozik.

Az ökoturisztikai látogatóközpont komplex kínálatában a részben átfedő célcsoportok jelentik az alapját az élménylánc kialakításának. Valamennyi attrakció sajátos igényeket elégít ki, de az eltérő jellegű szolgáltatások egymásra szinergikusan hatva odavonzzák a más érdeklődésű látogatókat is.

A szegmensekre általánosságban elmondható, hogy környezettudatos életmódot folytatnak, fontos számukra a természet növény- és állatvilágának megismerése, óvása.

Az egyik legfőbb célcsoportot az oktatási intézmények jelentik. A szegmens minden olyan intézményt magában foglal, melyekben tananyagként szerepel a természet, a környezettudatos életmód, az óvodáktól egészen a főiskolákig. Jellemzően iskolai csoportok szervezett osztálykirándulások, tanulmányi utak keretén belül, célzottan, elsődleges turisztikai céllal keresik fel a területet

Jelentős célcsoportot képeznek az iskoláskorú, 10-18 éves korú, jellemzően nagyvárosban élő gyermekek, akik szülei fontosnak tartják az iskolán kívüli tartalmas időtöltést. Rajtuk kívül az aktív életet élő családok (jellemzően szellemi foglalkozást folytató, felsőfokú végzettségű szülők egy vagy két gyermekkel, akik fontosnak tartják a szabadidő tartalmas eltöltését), valamint a szenior korosztály (51 évesnél idősebbek, jellemzően nyugdíjasok, akik a megnövekvő szabadidejüket szeretnék aktívan eltölteni. A népesség öregedése miatt egyre nő ennek a szegmensnek a szerepe a turisztikai keresletben. Jellemző, hogy tavasszal és ősszel jelentkezik erősebben ezen szegmens kereslete.) elérése kiemelkedő jelentőségű a fejlesztés szempontjából.

A projekt célja egy olyan ökoturisztikai látogatóközpont és bemutatóhely létrehozása, ami szervesen illeszkedik az Ős-Dráva program lényegi elemeihez, szűkebb értelemben a cún-szaporcai holtág vízpótlását célzó projekthez. Az Ős-Dráva Programon belül ennek a projektnek a legfontosabb célja ökoturisztikai jellegű. A projekt alapvetően az Ős-Dráva Program megvalósítását célozza, annak egyik első megvalósuló eleme. Célja a vízpótlással rehabilitált cún-szaporcai holtágrendszer területén egy olyan bemutatóhely és látogatóközpont létrehozása, amely alapvetően az Ormánság ökoturizmusának legfontosabb intézménye lesz, de ezen túlmenően az Ős-Dráva Program szellemiségét sugározva a fenntartható (táj)gazdálkodás mintaadója is lesz a térség számára, hozzájárulva mindezzel a helyi gazdaság élénkítéséhez.

A projekt célkitűzései

A projekt legfontosabb célja a helyi adottságok (ormánsági táj, kultúra és hagyományok, természeti környezet, őshonos állatok és növények, Ős-Dráva Program) láthatóvá tétele, a térségbe érkező ökoturistáknak egy gazdag és látványos élővilággal rendelkező terület bemutatása, a látogatóközpont nyitva tartása évi legalább 300 napon át. Fontos továbbá a Harkányba, Villányba, Siklósra érkező turistáknak megfelelően magas színvonalú, minőségi, élvezhető és komplex szolgáltatásokat nyújtó attrakció kínálata, mely hozzájárul a látogatók vendégéjszakáinak növeléséhez, illetve a látogatóközpontba érkező turistákkal a környezettudatos, természet-közeli, energia-hatékony és alapanyag-takarékos szemlélet megismertetése az építkezésen, állattartáson, növénytermesztésen és mindennapi élet hagyományos és modern technikai megoldásain keresztül.

A projekt várható eredményei, hatásai

A projekt megvalósulásának eredményeként a térségbe érkező turisták száma várhatóan növekedni fog, sőt, várhatóan több időt töltenek majd a környéken, növelve ezzel a jelenlegi vendégéjszakák számát. A turisták turisztikai szempontból kevésbé frekvenciált időszakokban is gyakrabban és nagyobb számban látogatnak a térségbe, kisebb lesz a szezonális, növekszik a térségben a turizmusból, vendéglátásból származó jövedelem. A látogatók megismerik, magukévá teszik, a mindennapi életükben alkalmazzák és környezetükben terjesztik a Látogatóközpontban kapott élményeken, információkon és tapasztalatokon keresztül elsajátított szemléletet.

A projekt önmagában nem lehet elégséges a minőségi, fenntartható turizmus meghonosításához az Ormánság területén, azonban jelentőségénél fogva ösztönző hatással lehet (és kell, hogy legyen) a térség turizmus fejlesztésének szempontjából.

5.2.2. Cún-Szaporca holtág vízpótlása az Ős-Dráva program keretében

A fejlesztést a Dél-Dunántúli Vízügyi Igazgatóság valósítja meg. A korábbi folyószabályozás következtében holtággá vált Szaporcai Ó-Dráva medrének feltöltődése napjainkban is folytatódik. A vízutánpótlódás hiányában az állandóan, illetve időszakosan vízzel borított területek, és így a vizes élőhelyek is fokozatosan visszaszorulnak. A holtág környezetében lévő mezőgazdasági területekről a holtág rendszerbe jutó növényi tápanyagok a vízterek előrehaladott eutrofizációját eredményezik. Mindezek hatására a szukcessziós folyamatok felgyorsultak, a vízterek vízminősége és a terület természeti, ökológiai állapota romló tendenciát mutat.

A Cún-Szaporcai holtág természeti környezete - a kedvezőtlen folyamatok felerősödése ellenére – a jelenlegi állapotban is igen gazdag. A tájelemek nagy változatosságot mutatnak (legelők, rétek, erdők, vizes élőhelyek stb.). A táj sajátos hangulatát meghatározzák a nagy számban megtalálható holtágak, amelyek a felszíni vizek egykor igen jelentős szerepét bizonyítják.

A terület az ország egyik legelmaradottabb aprófalvas térsége, halmozottan hátrányos helyzetű, gazdasági (foglalkoztatási), szociális és egyéb problémákkal

terhelt. Általános a tökehiány, szűkösek a megélhetési források, képzetlen a munkaerő. A gazdasági elmaradottság következményeként ugyanakkor a környezet egészséges, nincs ipari jellegű szennyezettség.

A mesterséges beavatkozások következtében kialakult kedvezőtlen folyamatok visszafordítása érdekében szükségessé vált a holtág felmérése, a megfelelő vízutánpótlás megteremtése az ökológiailag fenntartható és költséghatékony vízutánpótlás biztosítása révén.

A vízpótlás a Fekete víz duzzasztásával egy vízkivételi műtárgy segítségével egy vízpótlási árkon keresztül valósulhat meg.

A projekt főbb célkitűzései a következők:

- Természetes eredetű lefolyásból származó víz visszatartása, illetve tározása az időszakos elárasztásra kijelölt területeken
- A tájkaraktert és életformát egykor meghatározó víz a térségben nyerje vissza szerepét
- Az ökológiai/természeti értékek megóvása, a vizes élőhelyek fenntartása;
- Óshonos fajok megtartása
- A rendszer elemei feleljenek meg a kettős hasznosítás, illetve működtetés követelményeinek, a vízpótlás mellett a kárelhárítási (árvízmentesítési, belvízelvezetési és vízminőség-védelmi) igényeket is elégítsék ki
- Turisztikai, rekreációs lehetőségek fejlesztése;
- A klímaváltozás okozta kihívásokra való felkészülés (vízkészlet-gazdálkodás).

A projekt elősegítheti az elmaradott ormánsági térségben a fenntartható, organikus fejlődést. Megállapítható, hogy a tervezett beruházás a különböző tervezési szinteken készült fejlesztési, területfejlesztési és környezetvédelmi tervek célkitűzéseivel közvetve, vagy közvetlenül összhangban van. A hivatkozott fejezetben felsorolt célkitűzések teljesülésében a projekt megvalósításának kiemelt szerepe van.

A projekt várható eredményei, hatásai

A Projekt végrehajtásának eredményeképp megvalósulhat a természetes eredetű lefolyásból származó víz visszatartása, illetve tározása az időszakos elárasztásra kijelölt területeken.

A műszaki megoldás alapelve a víz visszatartása. A megvalósítandó műtárgyak jelentős része ezt a célt szolgálja, tehát az építési beruházás megvalósításával teljesül a természetes eredetű lefolyásból származó víz visszatartása, illetve tározása az időszakos elárasztásra kijelölt területeken.

A holtág, mint vizes élőhely nem csak a holtágon belül fejti ki hatását, amely jelentős szerepet játszik a környező területek talajvizének alakításában. A projekt megvalósulása utáni többlet talajvízpótlás segít a klímaváltozás hatásainak csökkentésében. Mindemellett szükséges megjegyezni, hogy a Dráva folyó hatása a továbbiakban is döntő szerepet játszik a talajvíz szintjének alakításában.

Jelenleg a Cún-szaporca holtágban károsan kevés víz található. A holtágba érkező, valamint a vízpótlási mederből időszakosan beszivárgó víz lényegesen kiegyenlítettebbé teszi a környező területek vízháztartását, biztosítva a jelenleg fennálló vizes életközösségek, többek között az őshonos fajok fennmaradását.

A Projekt során megvalósuló duzzasztó, valamint vízkormányzási, irányítási rendszer lehetővé teszi a csapadék biztonságos elvezetését és betározását a duzzasztott térben, a vízpótlási mederben és a holtágban, ezáltal a Fekete vízén megjelenő árhullámok, valamint a károsan sok vizek biztonságosan levezethetők és betározhatók.

A vízpótlás ökológiai hatásait tekintve a tervezett beruházás megvalósulása, a szükséges időszakokban a víz pótlása összességében pozitív hatással lehet a holtágrendszer élőhelyeire, élővilágára, növénytársulásaira és az ezekhez kötődő állatfajokra egyaránt. Ugyanakkor az vízi ökoszisztemek fokozott érzékenységéből és bonyolultságából fakadóan a projekt megvalósítása veszélyeket is hordoz magában és néhány ponton bizonytalanságokkal terhelt.

Fontos megjegyezni, hogy a holtmeder számára biztonságos megvalósításhoz szükséges egy jól átgondolt nulla állapot-felmérés és a vízpótlás beindulása után egy megfelelően megtervezett komplex ökológiai monitoring rendszer működtetése, ami alapot adhat a későbbi kezelési tervek kidolgozásához.

A projekt kedvező hatással lehet a két település gazdaságára, ugyanis a cún-szaporcai holtágrendszer megújuló vízellátása új munkalehetőségeket eredményezhet. A helyiek elsősorban - a holtágrendszernek a projekt eredményeként létrejövő vízbőségére alapozott - mezőgazdasági (állattenyésztési, halászati) tevékenységekben tudnak majd részt venni, azokba bekapcsolódni. A projekt által megcélzott vízrendszer-stabilitás hozzájárul a mezőgazdasági tevékenységből eredő kockázatok csökkentéséhez, ami - pl. a látogatóközpont megfelelő példaadása nyomán - élénkíti a vállalkozó kedvet. Emellett az „Ős-Dráva Ökoturisztikai Látogatóközpont és Bemutatóhely Cún-Szaporcán” projekt keretében épülő nemzeti parki látogatóközponttal összekapcsolódva ez a projekt minden bizonnyal hozzájárul a vízi turizmus fellendítéséhez is.

Mutató neve	Mértékegység	Célérték	Célértéke elérésének időpontja
Épített vízelvező árkok, csatornák hossza	km	1250	2014
Átereszek	db	4	2014
Vízrajzi állomás	db	1	2014
Duzzasztó műtárgy	db	1	2014

1. táblázat - A pályázatban vállalt eredmény indikátorok

5.2.3. Ős-Dráva Startmunka program

A Programot a Baranya Megyei Önkormányzat valósítja meg. A Baranya Megyei Önkormányzat 2012. tavasza óta gyakorlatilag folyamatosan részt vesz a közfoglalkoztatásban. A Munkaerő-piaci Alap Közfoglalkoztatás kiadásai előirányzatának terhére indított Startmunka-program keretein belül.

Az első évben a közfoglalkoztatási tevékenység a Dél-Dunántúli Vízügyi Igazgatóság szakmai felügyelete alá tartozó területeken zajlott és a Program vízkormányzási rendszerének előkészítő munkái folytak (kaszálás, bozótirtás, fenntartási munkálatok). Majd a következő évben a tevékenységet kísérleti jelleggel kibővítettük gyógynövénytermesztéssel.

Ez igen biztató eredményekhez vezetett melyek arra ösztönözték a Baranya Megyei Önkormányzatot és az Ős-Dráva Programirodát, hogy nyissanak a gyógynövénytermesztés irányába. Így 2014. 03.01-én indult közfoglalkoztatás keretein belül már közel 10 Ha területen kezdtünk gyógynövénytermesztésbe. Ezen munkákhoz kapcsolódóan kertészeti képzésben is részt vettek a dolgozók, valamint az eszközpark fejlesztése is ez irányban haladt.

Mostanra kijelenthetjük, hogy az Ős-Dráva Közfoglalkoztatás egy olyan irányba tart, mely későbbi években egy fenntartható növénytermesztésre alapuló szövetkezést eredményezhet, mely hosszú távon munkahelyet és önfenntartó gazdálkodást, vállalkozást is eredményezhet.

Jó iránynak tartjuk, és erre próbáljuk a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó tevékenységeinket irányítani, hogy akár már rövidtávon a résztvevő önkormányzatok, magánszemélyek szociális szövetkezet keretein belül tevékenykedjenek és belátható időn belül elérjék azt a pontot, hogy önellátóvá váljanak. A szociális gazdaság - így a szociális szövetkezetek egy része is - a közfoglalkoztatási rendszer fejlődési fokozata lehet. Egyben egy továbblépési fokozatot nyújt a közfoglalkoztatott számára. Ez jelentheti az egyik biztos utat a munkahelyteremtés, önellátás és a fenntartható gazdálkodás felé.

5.2.4. SZÖVÉTNEK I. – Közösségi foglalkoztatás kezdeményezés az Ős-Dráva Program 20 településén

A program projektgazdája a Human Exchange Kft. A program elsődleges célja a nem állami szervezetek közreműködésével a foglalkoztatási lehetőségek bővülésének elősegítése. A projekt együttműködésben szerveződött az Ős-Dráva Programmal és a helyi Önkormányzatokkal. Célterülete 20 Ős-Dráva projekttel érintett település. A legtöbb település sellyei kistérségi, ezen kistérség komplex programmal segítettő hátrányos kistérség. A munkaképes lakosság csupán fele foglalkoztatott, a vállalkozások elsősorban egyéni vállalkozások. A munkavállalók többsége más településekre jár dolgozni, nagyobb mértékű foglalkoztatást biztosító szervezetek a térségben az Önkormányzatok. Folyamatosan nő a tartós munkanélküliek száma a közfoglalkoztatás ellenére.

A program 15 hónapos működése során 34 fő bevonása, fejlesztése csoportos formában. 24 fő képzése (viziközmű-építő, erdőművelő, méhészeti munkás OKJ-s képzés), 21 fő foglalkoztatása (12 fő támogatott, 9 nem támogatott formában) történik.

A helyi munkaerő piaci sajátosságokhoz, gazdasági lehetőségekhez és az Ős-Dráva programhoz fejlesztéseihez igazodó képesítések megszerzésének támogatása.

A célcsoport munkaerő piaci integrációjának-elhelyezkedés, beilleszkedés és bennmaradás- megvalósítása, nyílt munkaerő-piaci elhelyezkedésük elősegítése.

5.2.5. Kerékpáros turizmus fejlesztése Dél-Baranyában, az Ős-Dráva Program keretében

A fejlesztés konzorciumi formában, a Baranya Megyei Önkormányzat konzorcium vezetősége mellett valósul meg. A projekt az Ős-Dráva program tervezési területéhez, valamint négy további, a programterülettel határos településhez (Drávaszabolcs, Ipacsfa, Kovácshida, Harkány) köthető – Baranya megye déli részén. A projekt megvalósulásának helyszínei a Dráva parti településeket, továbbá Drávaiványit, Sellyét, Lúzsokot, Vajszlót, Ipacsfát és Harkányt érintik.

Az Ormánság turizmusának fellendítése döntően a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia (NTS) által a 2007-től kiemeltként kezelt és támogatott egészség- és örökségturizmusra, valamint a regionális jelentőségű termékek körében található aktív- és ökoturisztikai célpontok kapcsolatára építhető.

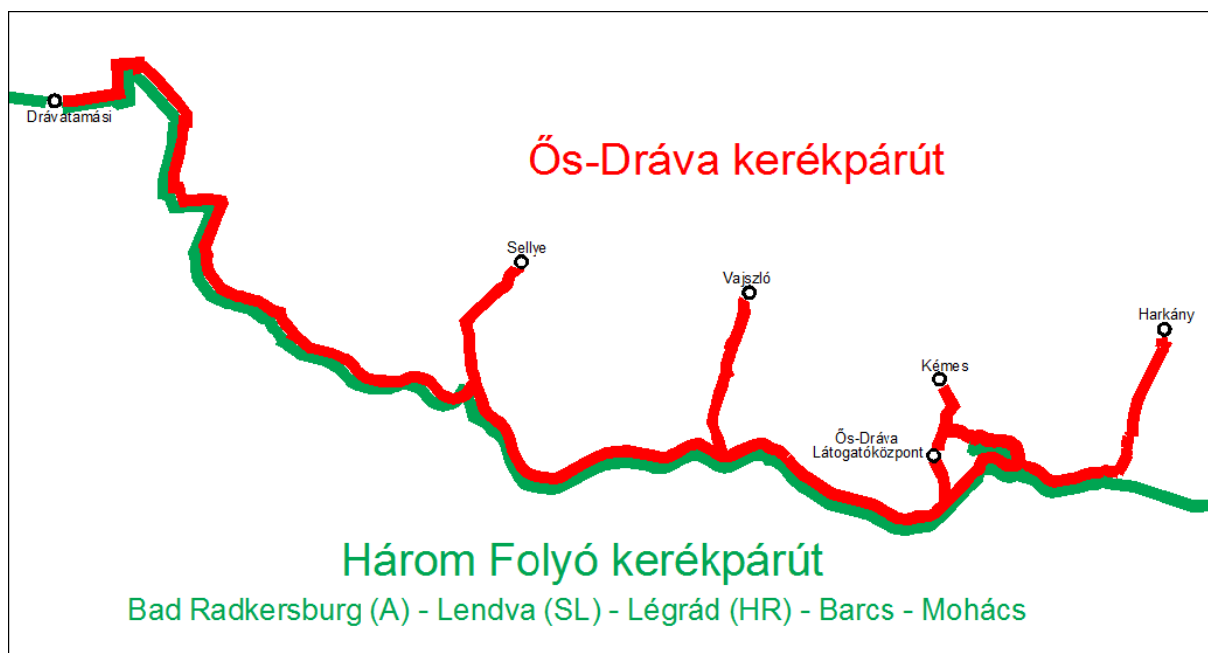
A kialakuló kerékpárút a Dráva, a környező térség – a Duna-Dráva Nemzeti Park, Natura 2000 területek – természeti értékeinek bemutatása mellett kiemelten nagy hangsúlyt fektet a környék látnivalóinak bemutatására, látogathatóságának biztosítására és az egyes helyszínek összekötésének megteremtésére.

A térségben található kerékpárutak (Harkány - Siklós kerékpárút, Három folyó kerékpárút, Kémes-Latinovac „zöldút” folyósó) más-más funkciókat látnak el, nélkülözik egy adott térség komplex bemutatását, illetve a térségben található látványosságok összekapcsolását. Egyediségét adja továbbá, hogy a kerékpárút területén lehetőség lesz elektronikus kerékpár kölcsönzésére, amely innovatív közlekedési forma hazánkban még nem túl elterjedt.

A projekt elsődleges célja a Dráva-mente természeti és kulturális értékeinek láthatóvá tétele, elérhetőségének javítása a kerékpáros turisták számára, és ennek érdekében egy összefüggő kerékpárút-hálózat kiépítése és kitáblázása Baranya megye déli részén.

A másik legfontosabb cél, olyan innovatív kerékpáros szolgáltatás kialakítása, amely lehetőséget ad az aktív turisták mellett a kevésbé edzett és sportos turisták számára is az Ős-Dráva természeti és kulturális adottságainak kerékpárral történő megismerésére. Ezen kívül fontos még a térségben található attrakciók elérhetőségének javítása, valamint a térség turisztikai kínálatának bővítése.

A projekt eredményeképp a térségbe érkező aktív turisták száma növekszik, sőt, ők több időt töltenek a környéken, növelve ezzel a jelenlegi vendégéjszakák számát, növekszik továbbá a térségben a turizmusból, vendéglátásból származó jövedelem, a látogatók megismerik, magukévá teszik, a mindennapi életükben alkalmazzák és környezetükben terjesztik az érintett területen, a Dráva mentén kapott élményeken, információkon és tapasztalatokon keresztül elsajátított szemléletet.

5. ábra - Az Ós-Dráva Kerékpárút nyomvonala - Kerékpáros turizmus fejlesztése Dél-Baranyában, az Ós-Dráva Program keretében Megvalósíthatóság Tanulmány, Aquaprofit Zrt., 2013

5.2.6. Háztáji baromfiintegráció kialakítása önkormányzatok bevonásával szabadtartású-bio vágócsirke előállítására

A program illeszkedik a Belügyminisztérium és a Vidékfejlesztési Minisztérium ökoszociális és háztáji fejlesztési programjaihoz mely során létrejön egy térségi (10-15 önkormányzatot és falut) komplex vertikális baromfitermelési integráció. Ez lehetőséget nyújt az adott térség konyháinak, piacainak, boltjainak és a családok saját igényeinek kielégítésére minőségi baromfi hússal.

A program helyszíne két járás területe, egy központtal, ahol felépítésre kerülne a vertikális integráció központi vágóhídja. Termeltetési körzet a vágóhíd 15-25 kilométeres sugarában elhelyezkedő terület.

Résztvevői a 10-15 önkormányzat által alapított nonprofit szervezet vagy klaszter (mint koordináló szervezet), baromfikeltető üzemek, takarmánykeverő üzemek, önkormányzatok által (vagy szociális szövetkezetek által) fenntartott előnevelő telepek, háztáji gazdálkodók, gazdaságok, vágóhidak és a felvásárlást, ill. értékesítést koordináló vállalkozások.

A programmal amennyiben 10-15 önkormányzatra építünk közel 300 család bevonására lesz lehetőség. Így a családok folyamatos kiegészítő jövedelemhez jutnak, valamint az önkormányzatok esetében összesen 50-60 értékkeremtő közfoglalkoztatási státusz munkahely jön létre. A vágóhídon pedig további 20-25 új munkahely. A közvetett termeltetési integrációk hatására a jövőben további 2-300 család bevonása várható a programba.

Az Integráció kialakításához szükség van a csirkék levágásához alkalmas vágóhídra; előnevelő konténerekre, melyek alkalmasak napos csirkék fogadására; baromfi utónevelésre alkalmas konténerekre; előnevelt csirkék tartására alkalmas helyiségekre melyek kifutóval rendelkeznek. Minden utónevelő helységbe önetetők, önitatók, valamint ventilátor és hőszugárzó automatika felszerelése szükséges. Ezen felül eszközigényként merül fel egy kisteherautó utánfutóval. Alapvető fontosságú az önkormányzati földek megléte a takarmány egy részének megtermelésére.

Közvetett hatások és várható eredmények:

Az egyes résztvevők megkapják használatra az etetőket, itatókat ők biztosítják a kifutóval ellátott helyiséget. Az alomanyagot, előnevelt csirkét, takarmányt az integráció biztosítja.

Az előállított vágócsirke 75 százalékát vissza kell adni, a többi ott marad a termelőnél a tartási költségek fejében. Ezt eladhatja az integrátornak, vagy saját fogyasztásra használja fel.

Az integráció nem csak a baromfi háztáji gazdálkodás fellendítését tűzi ki célul, hanem komplexen a helyi konyhák és piacok igényeinek felmérése után sertés, kertészeti termékek stb. termeltetési integrációját is.

A programban kiemelt az oktatási tevékenység. Önkormányzatonként 2-3, a későbbiekben az önkormányzat területén mentorként dolgozó ember kiképzése elengedhetetlen a gyakorlati baromfitenyésztés területén a vertikális integráció minőségbiztosítási rendszerének fenntartása érdekében. Feladatuk, a háztáji udvarok

látogatása a programban résztvevők helyszínen való oktatása, szaktanácsadás a felmerülő problémákra, valamint az előnevelő konténer gondozása.

A projekt megtérülése 3-5 év között van attól függően, hogy a beruházás egy vagy több lépcsőben valósul meg.

6. A vidékfejlesztés lehetőségei a 2014-2020 közti programozási időszakban

A természeti erőforrások és értékek megőrzése, az azokkal való felelős, fenntartható gazdálkodás, a mezőgazdaság és a vidék fejlesztése, az épített és a természeti környezet védelme, a természeti értékek megőrzése a XXI. században egyre inkább felértékelődő, egymással szorosan összefüggő, nemzetbiztonsági jelentőségű stratégiai feladat. A jó minőségű, biztonságos élelmiszerellátás, a tájfenntartás, az ivóvízbázisok, a talajok védelme, az élővilág sokfélesége és a jó környezeti állapot megőrzése, a vidéki élet, a helyi közösségek és a kultúra, valamint a helyi közszolgáltatások feltételeinek megteremtése egész Európában a legfontosabb kormányzati célok között szerepel.

Az Európai Unió kohéziós politikája számos eszközzel támogatja a vidéki térségek növekedését és fejlődését. A 2014-2020 közötti időszakban jelentős uniós forrás áll Magyarország rendelkezésére. A korábbi hét-éves periódushoz képest – melynek a legfőbb célja a leszakadt régiók felzárkóztatása volt – a most induló ciklusban az EU más célkitűzéseket vállalt. Ezeket 11 pontban foglalta össze. Az összes tagállamnak a 11 célhoz kell igazítania saját fejlesztési terveit, így mind a 28 ország egy irányba fejlődik majd tovább.

Az 1600/2012. (XII. 17.) Korm. határozat⁴⁹ a 2014–2020 közötti európai uniós fejlesztési források felhasználásának tervezésével és intézményrendszerének kialakításával összefüggő aktuális feladatokról alapján a Vidékfejlesztési Program tervezése a Vidékfejlesztési Minisztériumhoz került.

A Vidékfejlesztési Program 2014-2020 az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról szóló [...] rendelet¹ 7.(1) cikk szerinti 2014-2020-as időszakra vonatkozó magyar nemzeti vidékfejlesztési program. A Program Magyarország teljes területére vonatkozik,

⁴⁹ (Korm. határozat, 2012)

valamennyi NUTS2 és NUTS 3 szintű régiót lefed. A fejlesztéspolitika regionális alapegységeit Magyarországon 2014-2020 között a NUTS 3 szintű megyék képezik.

A Vidékfejlesztési Program a Nemzeti Vidékstratégia területi fókuszai mentén határozza meg a vidékies térség típusait. A vidéki térségeket a vidékfejlesztési politika eddigi gyakorlatának megfelelően az alacsony népsűrűség, a területhasználatban, a foglalkoztatásban, vállalkozási szerkezetben jelentkező mezőgazdasági érintettség, a területhasználatban és a biodiverzitásban érvényesülő természeti környezet jelenléte, valamint a falusi és tanyai településszerkezet jelöli ki.

A vidéki térségeken belül a stratégia négy szempontból külön is nevesít térségeket, tájegységeket, amelyekre térségi komplex vidékfejlesztési programokat fogalmaz meg, melyek közül az Ormánság a „jelentős társadalmi hátrányokkal, problémákkal rendelkező vidéki térségek” közt kerül nevesítésre a Cserehát mellett.⁵⁰ A Nemzeti Vidékstratégia is kiemeli, hogy az 1800-as évek elején még virágzó ártéri gazdálkodás folyt a térségben, amelynek azonban a Dráva szabályozása véget vetett, és az Ormánság gyors hanyatlásnak indult. Jelenleg a gyenge infrastrukturális ellátottsággal rendelkező aprófalvas térségben nagyon magas a munkanélküliség, és az alacsony életszínvonalból, a foglalkozási lehetőségek hiányából adódóan igen jelentős az elvándorlás. A lakosság jelentős része roma. A Vidékfejlesztési Program tényként rögzíti, hogy mindkét térségben igen jelentős a munkanélküliség és a roma lakosság aránya, az eddigi fejlesztéspolitikai támogatások nem vezettek érdemi eredményhez.

Ez a kijelentés azonban nem kizárólag jelen szempont vonatkozásában érintett tájegységek kapcsán mondható el. Az elmúlt két Európai Unió programozási időszak (2004-2006, 2007-2013) legnehezebben átlátható, legkevésbé egységesen programozott forráslehívási lehetőségeit a vidékfejlesztési támogatások tudták felmutatni. Ennek oka csak részben vezethető vissza az EU strukturális alapjai, az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap, az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) és az Európai Szociális Alap (ESZA) által finanszírozott tevékenységek közti sok szempontból nehézkes átjárhatóság problémájára. A 2004. évi EU-csatlakozás – amely alapvetően megváltoztatta a támogatások szerkezetét és piaci helyzetünket – a

⁵⁰ Nemzeti Vidékstratégia 2012-2020

mezőgazdaság szereplőit és a vidék társadalmát felkészületlenül érte. Elmaradt az alkalmazkodás, nem történt meg az állam szerepének, feladatainak – az új helyzethez igazodó – újragondolása.

Többek közt a fenti problémák megoldása, illetve a vidéki életfeltételek jelentős romlása, a negatív irányú – a vidéki közösségek gazdasági létalapját felszámoló – folyamatok gyors megállítása érdekében közép-és hosszú távú stratégiai fejlesztési és cselekvési programként került kidolgozásra a Nemzeti Vidékstratégia 2012-ben. A Vidékstratégia sikeres végrehajtásához maga határozza meg, hogy a jövőkép és célok eléréséhez vezető stratégiai programokra és fejlesztési akciókra van szükség, melyek közé tartozik az Ős-Dráva Program is.

A Vidékfejlesztési Program kidolgozása a Partnerségi Megállapodásban, azzal összefüggésben az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió tervezetében, valamint a Nemzeti Vidékstratégiában rögzített nemzeti fejlesztéspolitikai stratégiai célkitűzésekből kiindulva, az EU 2020 stratégiában, illetve Közös Stratégiai Keret rendeletervezetben rögzített kohéziós, valamint a Közös Agrárpolitikára és az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapra vonatkozó agrárpolitikai és vidékfejlesztési céljaihoz igazodva történik.

A Vidékfejlesztési Program tehát amellet, hogy az eddigi intézkedésektől részben eltérő rendszert igyekszik kidolgozni, nagyban alapoz a Vidékstratégiára is, mely stratégiai programként nevesíti a Kormányhatározattal is támogatott Ős-Dráva Programot.

Az Ős-Dráva Program egyes projektelemeinek illeszkedése a Vidékfejlesztési Program 3.0. számú tervezetében megfogalmazott prioritásokhoz és fókuszterületekhez a dolgozat mellékletében található.

A Vidékfejlesztési Program beavatkozásai a kormányzati tervek szerint szorosan kapcsolódnak a többi Operatív Program intézkedéseéhez, a vidékfejlesztés szempontját érvényesítve azokkal szinergiában valósulnak meg, mind a központi intézkedéseket, mind a helyi és térségi programokat tekintve.

A Partnerségi Megállapodásban valamint a Nemzeti Vidékstratégiában rögzített célok a Vidékfejlesztési Program számára is irányadóak. Ezen célok közt nevesítésre kerül többek közt az energia- és erőforrás-hatékonyság növelése, a társadalmi felzárkózási és népesedési kihívások kezelése, tájaink természeti értékeinek, erőforrásainak megőrzése is.

Az EU 11 tematikus célkitűzésének eléréséhez a Vidékfejlesztési Programnak számszerűsített eredményekkel hozzá kell járulnia az EMVA prioritásokhoz való hozzájáruláson keresztül. A fenntarthatóság több aspektusa ezen tematikus célok között is megjelenik.

A 2007-2013 közti időszak vidékfejlesztési programjához (ÚMVP – Új Magyarország Vidékfejlesztési Program) képest jelentős változás, hogy a korábbi prioritástengelyek megszűnnek, helyettük egy 6 prioritással és 18 fókuszterülettel rendelkező Program készül. Új fejlesztési eszközként a Program több tematikus alprogramot fog tartalmazni (Fiatal gazdálkodók tematikus alprogram, Rövid ellátási lánc tematikus alprogram), valamint kiterjeszti és megerősíti a LEADER koncepciót, így közösségvezérelt helyi fejlesztések (CLLD – Community-Led Local Development) megvalósítására is lehetőséget biztosít. A tematikus alprogramok előnye, hogy az adott tagállam számára különös jelentőséggel bíró területek sajátos szükségleteivel foglalkoznak, valamint az alprogramok hatálya alá tartozó műveletek esetében magasabb támogatási mértéket írható elő.

A fentebb említett tematikus alprogramok az Ős-Dráva Programban érintett települések számára jelentős potenciállal bírnak.

A Vidékfejlesztési Program által képviselt kiemelt nemzeti prioritások a következők:

- Kertészet és állattenyésztés:
- Élelmiszer-feldolgozás, élelmiszerlánc:
- Vízgazdálkodás:
- Helyi gazdaság:

A Program végleges változata 2014. I. félévében készülhet el. A Bizottsági egyeztetést követően az annak függvényében szükséges módosítások átvezetése után kerülhet sor a Bizottság, majd a Kormány általi elfogadására.

7. Agrárgazdálkodással kapcsolatos kérdőíves felmérés/kutatás

A Baranya Megyei Önkormányzat kezdeményezésére 2013 évben a START munkaprogram keretében kérdőíves felmérés készült az Ormánság lakosságának körében a mezőgazdálkodás helyzetéről és az Ős-Dráva Programról, illetve a kettő kapcsolatáról.⁵¹ A kérdőívezés a kérdezés módszeréből, illetve az önkormányzatok közreműködéséből fakadóan elsősorban a lakosság azon rétegét tudta megszólítani, aki maga is foglalkozik valamilyen mértékben mezőgazdálkodással. A válaszadók túlnyomó része legalább saját kertjét műveli, illetve kisebb-nagyobb földtulajdoni hányaddal rendelkezik települése határában.

Elmondható, hogy a válaszadók igen gyakran egymásnak, de sokszor saját maguknak is ellentmondó válaszokat adtak, így a lakosságról megállapítható, hogy annak egy jelentős része nem látja tisztán a saját településén, illetve annak határában jellemző mezőgazdasági helyzetképet, illetve folyamatokat. A kérdőívek nagy tanulsága, hogy a helyi lakosság nagymértékben elidegenedett természeti környezetétől és lakóhelyétől, a helyi kapcsolatrendszerek sérültek, nincsenek együttműködő társadalmi rendszerek, ráadásul az egyes emberek motivációi homlokegyenest eltérőek lehetnek.

7.1. A kérdőívekben megfogalmazott válaszok összegzése

A felmérésben szereplő a 279 válaszadónak az átlagéletkora 47 év, az összes válaszadó 60%-a nő, 40%-a férfi. Ez az arány településenként erősen változó.

A válaszadók több mint fele, 54%-a úgy nyilatkozott, hogy rendelkezik mezőgazdasági földterülettel. Ezen belül 60% műveli is valamilyen formában ezt a területet. Azok, akik rendelkeznek mezőgazdasági területtel, de nem művelik, többségükben bérbe adják azt, kisebb részük egyáltalán semmit nem kezd vele. A válaszadók nagy része rendelkezik konyhakerttel (függetlenül attól, hogy van-e külön mezőgazdasági területe vagy nincs) Az összes válaszadó 83%-a nyilatkozott úgy, hogy műveli a konyhakertjét. Ebből a 83%-ból a többség konyhakerti növényeket termeszt, de vannak olyanok is, akik emellett, vagy ehelyett gabonát és/vagy lucernát

⁵¹ Kérdőív, 2013

termesztene kertjükben. A válaszadók 66%-a tart valamilyen haszonállatot, leggyakrabban baromfit és aprójószágot, de körükben viszonylag magas a sertéstartók aránya is (kisebb részüknél a kecske, a juh vagy birka¹³, valamint szarvasmarha és/vagy a ló is szóba jön). A válaszadók többsége tehát az Ormánság lakosságának elvileg azon – egyébként szűkebb – rétegéhez tartozik, amely még, ha csak a konyhakert szintjén is, de folytat valamilyen gazdálkodási tevékenységet. (Hogy ez így alakult, abban szerepet játszhatott az, hogy a településvezetők több esetben segítettek kiválasztani a megkérdezettek körét. Nyilván igyekeztek a kérdezőbiztosokat olyan emberekhez irányítani, akik kapcsolódnak valamennyire a mezőgazdasághoz). Ennek ellenére a települések határáról, illetve határban folyó mezőgazdasági tevékenységekről igen sok egymásnak ellentmondó válasz született, ami jelzi, hogy még a lakosság ezen körének egy része sem látja tisztán a helyi viszonyokat.

A jellemző tájhasználati formák mellett a felmérésben rákérdeztek arra, is hogy mely tevékenységek azok, amelyeket a lakosság véleménye szerint támogatni kellene. A legtöbben (66%) egyebek mellett a szántóföldi növénytermesztést jelölték meg, mint egyik támogatni szükséges tevékenységet. Emellett a kertészeti kultúrák (54%) és a gyümölcsstermesztés (43%), valamint a legeltető és az istállózó állattartás támogatását szorgalmazták még viszonylag jelentősebb arányban (a válaszadók 21 és 26%-a). A válaszok szórása településenként változó.

A válaszadók jelentős része nem tudja, vagy rosszul tudja, hogy az adott település önkormányzata gazdálkodik-e vagy sem. Azokban a településekben, ahol a válaszadók legalább egy része úgy nyilatkozott, hogy a településén gazdálkodik az önkormányzata, ott a kertészeti tevékenységet nevezték meg a legtöbben, mint gazdálkodási formát.

Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy szükséges-e az önkormányzatoknak valamilyen mezőgazdasági tevékenységet folytatni, a válaszadóknak mindössze a 10%-a nyilatkozott úgy hogy nem. 90% valamilyen oknál fogva szükségesnek tartja, hogy az önkormányzat gazdálkodjon a településén. A legtöbben a közfoglalkoztatást emelték ki, mint okot.

Az utolsó kérdéskör a térség lakosságának az Ős-Dráva Programhoz való viszonyát vizsgálja. A válaszadók 81%-a hallott már az Ős-Dráva Programról, míg 19% nem. A programról való hiányos tájékoztatásra utal, hogy a válaszadók közül a legtöbben (53%) az ismeretségi körét jelölte meg, mint információforrást. Mindössze

27% volt, aki részt vett a program kapcsán tartott tájékoztatón (lakossági fórum, előadás, stb.) és csak 19% aki a médián keresztül tud valamit a programról (persze ez utóbbi tény utalhat arra is, hogy kevesen tájékozódnak a médiából). A programmal kapcsolatos ismerethiányt jól tükrözi az is, hogy azok körében, akik már hallottak a programról, mindössze a fele állította, hogy ismeri a program célkitűzéseit. Akik egyébként úgy nyilatkoztak, hogy ismerik az Ős-Dráva Programot, azoknak a 82%-a támogatta is azt.

7.2. A válaszok értékelése

A felmérés egyik legérdekesebb, de egyben legelkeserítőbb tapasztalata volt, hogy a válaszadók igen gyakran egymásnak, de több esetben saját maguknak is ellentmondó válaszokat adtak. Az ellentmondó válaszok igen gyakran az egy településen belül élő válaszadók esetében is megfigyelhetők. Ezek alapján úgy vélem, hogy a helyi lakosság jelentős része sok esetben nincs tisztában, vagy legalábbis bizonytalan a saját településén, illetve annak határában uralkodó viszonyokkal kapcsolatban. Az emberek nagy részének sok esetben fogalmuk sincs arról, hogy milyen mezőgazdasági, illetve tájhasználati tevékenységek folynak a saját településük határában.

A többség gondolkodásában a település ma már csak a belterületre korlátozódik, pedig korábban – még 4-5 évtizeddel ezelőtt is – a helyi lakosság többsége nagyon pontos helyismerettel rendelkezett a települése külterületi részeiről: hol találhatóak szántók, legelők, erdők, kutak, tanyák, puszták, tavak stb.), hogy mi is zajlik a „határban”? Véleményem szerint ez a fajta információvesztés több okra vezethető vissza: A helyi lakosság egy jelentős része nem rendelkezik földterülettel, illetve nem vesz részt a határ művelésében, éppen ezért nem is jár ki oda. Másrészt, a társadalom nagy részénél megfigyelhető egy általános, a természeti környezettől való elszakadási folyamat – ami igaz azon emberek többségére is, akik még gazdálkodnak. Az ormánsági lakosság nagy része tehát elidegenedett ember. Az elidegenedés jele a sokszor egy településen belül született ellentmondó válaszok nagy száma, ami arra utal, hogy a helyi emberek nincsenek tisztában a helyi viszonyokkal, ugyanakkor nincs egy közös képük a helyi valóságról. A helyi embereknek tehát nincs igénye a helyi valóság, vagy igazság tudására, mert nem fontos számukra.

Ez az elidegenedési probléma az Ormánság fejlődésének legfőbb gátja. Nagyon fontos látni, hogy egyetlen önálló gazdasági program, így egy agrárgazdaság fejlesztő program sem lehet sikeres a térségben e probléma feltárása és kezelése nélkül. Emiatt lehet az Ős-Dráva Program, illetve annak komplexitása a térség fejlődésének záloga.

8. Összefoglalás

A fenntartható fejlődés 1987-es ENSZ általi megfogalmazása óta nem sikerült elérni az akkor megfogalmazott célt, egy fenntartható világ kialakítását. A fenntarthatóság szintjei közül kiemelkedő szerep jut a helyi szintnek, mivel a közösségek sokkal közelebbi kapcsolatban állnak közvetlen környezetükkel és jobban tudnak azonosulni vele.

Vidéki településeink, falvaink fenntarthatóságára közvetlen hatással vannak a vidékfejlesztési programok. Különösképp igaz ez az olyan elmaradott, hátrányos helyzetű térségekre, mint az Ormánság.

A fenntartható vidékfejlesztés célja az kell, hogy legyen, hogy a vidéki települések és vidéki gazdaság talpra álljon és képes legyen önmagától fejlődni, önmagát fenntarthatóvá tenni. A vidék valódi fejlődésének záloga a helyi közösségek aktív részvétele a fejlesztés folyamatában. Ahhoz, hogy a vidék fenntartható legyen, a vidékfejlesztésnek meghatározott célok elérésére kell irányulnia környezeti, társadalmi és gazdasági téren egyaránt.

A fogyasztásra épülő világunk elvárásai és a természeti környezet fenntarthatósága szempontjainak ellentmondásai életünk minden területét áthatják. Fontos, hogy ezen szempontok már a tervezés stádiumában megjelenjenek, illetve „természetessé” váljanak.

Az Ős-Dráva Program keretében megfogalmazott jövőkép, az abból adódó stratégia, és a konkrét fejlesztési elképzelések koherens egységet alkotnak, az egyes elemek megvalósulása elősegíti a többi elem fejlődését. A program erősen a természeti környezetre és az itt élők lehetőségeire koncentrál, így biztosított a fenntarthatóság. A megvalósításhoz azonban nem elég a jó ötlet, a jó program, azoknak illeszkedniük kell a magasabb szintű koncepciókhoz, iránymutatásokhoz és a konkrét dokumentumokhoz.

Fejlesztési céljaink megvalósításának támogatásához olyan rendszerek kialakítására van szükség, melyek alacsony adminisztratív teher mellett lehetővé teszik az integrált fejlesztések lebonyolítását. Ennek eszköze lehet az Integrált Területi Beruházás (az angol rövidítés alapján ITI), mely területfejlesztési eszköz alkalmazása révén az adott térség fejlesztéséhez több, egymással összefüggő, de ugyanazon

operatív program keretében nem támogatható beavatkozást egy nagyobb projektcsomagba lehet szervezni. Ebben az esetben az egyes elemeket (projekteket) összhangban lehetne megvalósítani amellet, hogy a területi-ágazati lehatárolási kérdések is rugalmasan kezelhetővé válnának.

Az Ormánság területének fenntartható fejlesztése szempontjából döntő fontosságú, hogy a megvalósításhoz szükséges források lehívhatók legyenek, az illetékes közszereplők hitelesen képviseljék a programot, továbbá, hogy a térségben élő (vagy oda betelepülni szándékozó) vállalkozók egy szövetkezeti rendszerben dolgozzanak együtt és közösen védjék az érdekeiket.

Dolgozatom záró konklúziójaként megfogalmazható, hogy nem csak az Ormánságnak van szüksége a „város” szellemi potenciáljára és pénzére, hanem a „városnak” is a csendes, tiszta környezetre, az egészséges, minőségi termékekre és a térség által termelt energiára is.

9. Irodalomjegyzék

1007/1971. [III. 16.] Korm. határozat az országos településfejlesztési koncepcióról / szerző határozat 1007/1971. [III. 16.] Korm..

1007/1971. [III. 16.] Korm. számú határozat az országos településfejlesztési koncepcióról.

1600/2012. (XII. 17.) Korm. határozat / szerző Korm. határozat. - 2012..

Buday-Sántha Attila, Erdősi Ferenc és Horváth Gyula (2005): Évkönyv 2004-2005, PTE-KTK, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs, 2005. - I. kötet.

Filó Csilla [és mtsai.] (2002): Reménytelenségre ítélve – Egy halmozottan hátrányos térség humánpotenciáljai , Pécs

Fokasz Nikosz és Örkény Antal (2000): Magyarország társadalomtörténete 1945-1989. ,Új Mandátum, Budapest

Illés Anikó (2003): Gondolatok az ökológikus vidékfejlesztésről , Agroinform, Budapest

Illés Iván (2008): Regionális gazdaságtan, Typotex, Budapest

Kiss Tibor (1943): A Szigetvidék és Ormányság népének építészete, Budapest

Kiss Géza (1988): Az Ormánysági települések változásai a 18-19. században, Baranyai levéltári füzetek, Pécs, Különnyomat a Baranyai Helytörténetírás, 1987/1988 kötet.

Kiss Géza (1991): Ormánysági változások. Fejezetek a 18-19. századi társadalom történetekből, Akadémiai Kiadó, Budapest

Kiss Géza (1937): Ormányság, Sylvester kiadó, Budapest

Kiss Géza (1986): Ormányság, Gondolat Kiadó, Budapest

ifj. Kodolányi János.(1960): Ormányság, Gondolat,Budapest

Kodolányi János (1941): Baranyai utazás, Bolyai Akadémia, Budapest

Kovács Gábor(2006): Vadon és parlag ,PTE-FEEK szakdolgozat, Pécs

Kovács Imre (1989): Az Ormánysági egyke, Cserépfalvi-Gondolat Tevan, Budapest

Ladányi János és Szelényi Iván (2004): A kirekesztettség változó formái,Napvilág, Budapest

Ladányi János(2005): Szociális és etnikai konfliktusok ,Új Mandátum, Budapest

Pető Iván és Szakácsi Sándor (1985): A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945-1985, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Rudolf Andorka (1979): Háztartásszerkezet és háztáji kisegítő gazdaságok a mai magyar falvakban, Ethnographia, 1979/4.

Zentai János (1965): Egy letűnt életforma utolsó képviselője az Ormányságban , JPMÉ, Pécs

Seattle indián törzsfőnök(2014),Dorogi Környezetvédelmi Egyesület & a Zöld Sorok [Online] http://www.dke.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=188:seattle-indian-toerzsfnoek-hires-beszede&catid=3:hirmorzsak&Itemid=75.

Mellékletek

A kérdőívekre adott válaszok összegzése

Kérdés	Leggyakoribb válaszok	Válaszok értékelése
1. Mely mezőgazdasági tevékenységek jellemzők a településen?	A jellemző tájhasználati formák közül a legtöbb esetben a szántóföldi növénytermesztést jelölték meg (a válaszadók 88%-a).	Sok esetben egymásnak ellentmondó válaszok születtek az egy településen élő válaszadók részéről. A válaszadók nincsenek tisztában, hogy pontosan milyen gazdálkodási tevékenységek folynak a településükön, illetve annak határában
2. Milyen tevékenységeket kellene ezekből Ön szerint támogatni?	A legtöbb esetben (a válaszadók 63%-a) a szántóföldi művelést jelölték meg. Emellett a kertészeti kultúrák támogatását (54%) és a gyümölcsstermesztését (43%) jelölték meg a legtöbbször.	A legtöbbször a jelenleg legmeghatározóbb tájhasználati formát támogatnák. A lakosság többsége tehát nem gondolkodik a tájhasználat váltásában (valószínűleg azért, mert nem rendelkezik róla a megfelelő ismeretekkel)
3. Kik gazdálkodnak a határban?	A legtöbb esetben (a válaszadók 66%-a) a helyi családi gazdaságokat nevezték meg. Utánuk sorrendben a helyi vállalkozók (49%) és az önkormányzatok (42%) következtek. Csak ezeket követik az ormánsági nagyvállalkozók (23%), az Ormánságon kívüli nagyvállalkozók (23%) és a külföldi vállalkozók (10%).	A válaszadók nagy része nincs tisztában azzal, hogy kik is használják a határt. Más forrásokból egyértelműen tudjuk, hogy a legnagyobb arányban nagyvállalkozók, azon belül is az Ormánságon kívüli nagyvállalkozók azok, akik a mezőgazdasági területek legnagyobb részét használják.

4. Ön kiket látna szívesen a határban gazdálkodni?	A legtöbb esetben (a válaszadók 86%-a) a helyi családi vállalkozásokat jelölték meg. Viszonylag nagy volt azon válaszadók aránya is, akik a helyi vállalkozókat (59%) és az önkormányzatokat (57%) (is) jelölték meg. Az ormánsági nagyvállalkozókat csak a válaszadók 14, az Ormánságon kívüli nagyvállalkozókat a 9, a külföldi nagyvállalkozókat pedig csak a 4%-uk jelölte meg.	Az igények alapján egyértelmű, hogy a válaszadók túlnyomó része a helyi érdekeltségű gazdálkodókat látná szívesen a településén.
5. Van-e Önnek helyben földterülete?	A válaszadók 54%-a nyilatkozott úgy hogy rendelkezik a településén mezőgazdasági területtel.	A válaszadók több mint fele tehát elvileg érintett lehet valamilyen formában a mezőgazdaságban.
6. Folytat-e rajta művelést?	A földterülettel rendelkezők közül 61%-a műveli a területét, 8 % nem műveli, míg 31% bérbe adja.	A mezőgazdasági területtel rendelkezők több mint fele, tehát az összes válaszadó több mint egynegyede folytat valamilyen mezőgazdasági tevékenységet.
7. Részben vagy egészben mennyien élnek a településen mezőgazdaságból?	A válaszok jelentős szórást mutattak. Megkérdezték azt is, hogy az adott mennyiséget megfelelőnek, vagy kevésnek tartják-e. Ezzel kapcsolatban már egyértelmű válaszokat kaptunk. A válaszadók nagy része, több mint 92%-a a kevésnek ítélte a mezőgazdaságból élők arányát.	Az egymástól sokszor jelentősen eltérő mennyiségek azt mutatják, hogy a válaszadók nem látják reálisan, mennyien is élnek mezőgazdaságból. Viszont az egyértelműen látszik, hogy az adott mennyiséget a túlnyomó többség kevésnek tartja.

8. Hány helyi gazdálkodóról (személy vagy vállalkozás) tud a településen? Ezek milyen gazdasági formában működnek?	A válaszadók jelentős része nem adott meg konkrét számot, viszont gazdálkodási formát igen. Ezek alapján azok a gazdálkodók, akikről a helyiek tudnak nagy többségükben családi vállalkozók, vagy őstermelők.	E kérdésre adott válaszoknál már jobban megérthetők a 3. kérdésre adott válaszok is. Akikről ugyanis tényleg tud, illetve akiket tényleg ismer a helyiek többsége, azok többnyire helyi családi gazdálkodók, vagy őstermelők. A mezőgazdasági területek nagy részét használó nagyvállalkozók a helyiek többsége számára „láthatatlanok”.
9. Ön szerint elég ez? (igen /nem) Ha nem, akkor miből kellene több?	Mindössze 7% szerint elég azon gazdálkodók száma, akiket egyáltalán ismernek a helyi lakosok. Akik nemleges választ adtak, azoknak a 70%-a megjelölte a családi vállalkozásokat, 46% pedig az őstermelőket. A többi válaszlehetőséget csak kevés válaszadó jelölte meg.	A nagytöbbség kevesli a gazdálkodók számát a településén. Elsősorban családi gazdaságokat és őstermelőket látnának szívesen.
10. Milyen fajú haszonállatokat tartanak a településen (helyi lakos, illetve helyi gazdálkodó/nem helyi gazdálkodó)?	A válaszok igen nagy szórást mutattak. Az egy településen élőkől, ha nem is ellentmondó, de mindenképpen egymást kiegészítő válaszokat kaptunk. Leggyakrabban a baromfit és a sertést nevezték meg, viszonylag sokan említették még a szarvasmarhát is. A vizsgált települések közül csak 20-ban neveztek meg nem helyi állattartót, de arról sem tudott mindenki.	Az emberek nem tudják pontosan milyen állatokat tartanak a településükön. Nem csak a nem helyi gazdálkodók által tartott állatokról nem tudnak, hanem sok esetben arról sem, hogy amit a helyi lakosok tartanak.
11. Ön tart-e állatot? Milyen fajút?	A válaszadók közül 183-an tartanak valamilyen haszonállatot, ami a válaszadók több mint 65%-a.	A válaszadók 65%-ának elvileg van valamilyen fogalma az állattartásról.

12. Ön szerint kell-e több állattartó a településre? (igen/nem) Ha igen, akkor melyik fajokból?	Mindössze 8 válaszadó válaszolt nemmel. A többi válaszadó igen sokfajta állatfajt megnevezett. Legnagyobb arányban a sertést (212 válaszadó) és a szarvasmarhát (158 válaszadó) nevezték meg.	A válaszadók túlnyomó többsége hiányolja a haszonállatokat a településéről, elsősorban a sertést és a szarvasmarhát. Ezekből korábban jóval többet tartottak a térségben. A térség egyébként tipikus szarvasmarha tartó térség volt.
13. Gazdálkodik-e az önkormányzat? (igen/nem/nem tudom) Ha igen, tudja-e hogy mekkora területen mit végez?	A kérdésekre adott válaszok igen nagy szórást mutatnak az egyes településeken belül is. 23 településről voltak olyan válaszadók, akik úgy nyilatkoztak, hogy náluk gazdálkodik az önkormányzat. Ahol a válaszadók megneveztek valamilyen gazdálkodási tevékenységet, ott legtöbbször a kertészetet említették.	A gazdálkodó önkormányzatok többségénél a helyi lakosok egy jelentős része nem tud róla, hogy a településének önkormányzata gazdálkodik-e, illetve ha igen, akkor milyen tevékenységet folytat.
14. Ön szerint kell-e gazdálkodnia az önkormányzatnak? (igen/nem)	Mindössze 27 válaszadó (10%) válaszolt úgy, hogy nem szükséges az önkormányzatnak gazdálkodnia. A legtöbb igen választ adó a 147 fő a közmunkaprogramot jelölte meg, mint legfontosabb indokot.	A válaszadók túlnyomó többsége szükségesnek érzi, hogy gazdálkodjon az önkormányzat. Leginkább a közfoglalkoztatás szempontjából ítélik fontosnak.
15. A konyhakertek kb. hány százalékát művelik?	A legtöbben (31%) úgy vélik, hogy a konyhakertek kevesebb, mint ¼részét művelik. A kérdésre adott válaszok egy-egy településen belül is igen nagy szórást mutatnak.	Az emberek egy jelentős része nem tudja reálisan megítélni még a saját településén belüli viszonyokat sem.

16. Ön műveli-e a kertjét? (igen/nem) Nem válasz esetén: Miért nem? Mi akadályozza? Mire lenne szüksége ahhoz, hogy művelje?	A válaszadók 82%-a műveli otthon a konyhakertjét. Akik nemleges választ adtak, azok a legkülönbébb indokokat hozták fel. Azonban ezen indokok között nem szerepelt az, hogy nem akarnák. A nemleges választ adók vagy nem rendelkeznek kerttel, vagy koruknál, illetve egészségi állapotuknál fogva nem tudják azt művelni, vagy nincs pénzük szerszámokra, illetve vetőmagra, palántára.	A válaszadók többsége ilyen formában is érintett a gazdálkodásban (ehhez képest sokan közülük nem rendelkeznek reális képpel a településükről).
17. Mit termeszt otthon?	Leggyakrabban – településtől függetlenül – a konyhakerti növényeket említették. Emellett a gyümölcs, helyenként egyes gabonafélék és lucerna is szerepelt a válaszok között.	A válaszok alapján úgy tűnhet, hogy a térségben virágzó kertészeti kultúra jellemző, és ez a háztartások nagy részénél meg is van (holott tudjuk – illetve részben a 15. kérdésre adott válaszokból is kijön – hogy nem így van). A válaszadók valószínűleg már eleve azok közül kerülhettek ki, akik még – ha kis léptékben is – folytatnak háztáji gazdálkodást, és nyitottabbak a témára. Kérdés viszont, hogy ha az ő körükben is ilyen sok az ellentmondásos, illetve bizonytalan válasz, akkor mi lehet azok körében, akik egyáltalán nem érintettek már a gazdálkodásban.

18. Ön szerint szükséges-e, hogy a lakosság művelje a kerteket? (igen/nem)	E kérdésre az igen válaszok aránya 97,5% (a legegységesebb valamennyi válasz közül).	A válaszok alapján azt mondhatjuk, hogy a válaszadók szinte egésze – még azok is, akiknek nincs, vagy valamilyen oknál fogva nem művelik kertjüket – fontosnak tartja, hogy legyenek művelve a kertek. ezen válaszoknak viszont erősen ellentmond az, hogy hány kertet is művelnek valójában. Ahogy már említettük, a válaszadók eleve a lakosság motiváltabb részéből kerültek ki.
19. Működik-e közvetlen csere, vagy kereskedelem gyakorlata a településen? (igen/nem/nem tudja) Ön szokott-e közvetlenül eladni-venni? (igen/nem)	35 településen voltak olyan válaszadók, akik úgy nyilatkoztak, hogy működik a településen a közvetlen csere, vagy kereskedelem gyakorlata. Ezek egy része (az összes válaszadó 22%-a) maga is folytatja ilyet. A válaszok itt is sok település esetén egymásnak ellentmondtak.	A közvetlen csere vagy kereskedelem gyakorlata a válaszadók majdnem negyedénél működik. Ugyanakkor, a legtöbb településen is, ahol jelen van ez a gyakorlat, a helyi lakosság egy rész nem tud róla.
20. Hallott-e már az Ős-Dráva Programról?	81% nyilatkozott úgy, hogy igen.	Ez az arány akár soknak is nevezhető. Ugyanakkor, ahhoz képest, hogy a válaszadók elvileg a lakosság motiváltabb részéhez tartoznak, illetve, hogy egy lassan 10 éve megszületett elképzelésről van szó, már nem biztos, hogy elégedettek lehetünk az aránnyal.
21. Ismeri-e a program fő célkitűzéseit?	Azok közül, akik hallottak már a programról, az 50% nyilatkozott úgy, hogy ismeri a program célkitűzéseit.	Jól mutatja, ez az arány az emberek tájékozatlanságát-

22. Honnan hallott az Ős-Dráva Programról?	A legtöbb esetben az ismerősöket jelölték be (121 fő), mint információforrást, ezt követte a válaszok között a program keretében tartott tájékoztatók” (ezt a választ 62 fő jelölte be), majd ezután következett a média (ezt a választ 44 fő jelölte be).	A válaszokból ismét jól kitűnik, hogy a hely lakosságot nem tájékoztatták, illetve a tervezésnél, előkészítésnél nem vonták be megfelelően. Az emberek legtöbb esetben egymástól kapnak információkat a programról, ami növeli az esélyét a különböző „szóbeszéd” kialakulásának.
23. Hogyan viszonyul a programhoz?	Akik úgy nyilatkoztak, hogy ismerik a programot, azoknak a 90%-a támogatja azt.	E válaszból úgy tűnik, hogy, akik ismerik a programot, azok támogatják, tehát egyet értenek a célkitűzéseivel. Más kérdés, hogy vajon ténylegesen ismerik-e azt?
24. Mit gondol, mi az emberek többségének a véleménye a programról?	Ebben a kérdésben megint csak azon válaszadók válaszaire voltunk kíváncsiak, akik úgy nyilatkoztak, hogy ismerik a program fő célkitűzéseit. A válaszok itt nem voltak annyira egyértelműek, mint a 23. kérdésnél. Csak 69% nyilatkozott úgy, hogy az emberek többségetámogatja a programot.	A válaszadók saját magukhoz viszonyítva pesszimistábbnak látják környezetüket az Ős-Dráva Program megítélésével kapcsolatban.

25. A felsorolt 10 kifejezés közül jelöljön be hármat, amelyeket a legfontosabbnak gondol az Ős-Dráva Program kapcsán!	1. Közmunkaprogram: 83 jelölés 2. Úthálózat fejlesztése: 59 jelölés 3. Családi gazdálkodás: 55 jelölés 4. Öntözéses gazdálkodás: 51 jelölés 5. Turizmus fejlesztés: 40 jelölés 6. Víztorozó: 34 jelölés 7. Dráva híd: 21 jelölés 8. Tájhasználat váltás: 14 jelölés 9. Kompátkelő: 14 jelölés 10. Wellness beruházás	A válaszokból jól kitűnik, hogy az emberek nem ismerik az Ős-Dráva Program célkitűzéseit. Ebben valószínűleg a legnagyobb szerep a nem megfelelő tájékoztatásnak, a rossz kommunikációnak van. A jelentős többség a közmunkaprogramhoz kapcsolja az Ős-Dráva Programot. Bár a program megvalósulásával a foglalkoztatás növekedése, pontosabban a dologtalanság csökkenése várható, az Ős-Dráva Program nem a közmunkaprogramról szól! Jól mutatja az emberek programmal kapcsolatos ismerethiányát, hogy az egyik legfontosabb programelemet, a tájhasználat váltást, alig elölték meg.
--	---	---

Az Ős-Dráva Program projektelemeinek illeszkedése a Vidékfejlesztési Program 3.0. számú tervezetéhez

II. Tájhasználat-váltás, tájgazdálkodás	Művelési ág váltás (szántóból legelő), táblaméretek csökkentése; illetve Természetvédelmi célú művelési ág váltás, szántóból gyeper, mocsár, nádas és ligetes
	Erdőtelepítés, állandó borítású erdők létrehozása (erdőtelepítés, folyamatos erdőborítás fenntartása), faállomány-csere
	Hagyásfás, puhafás legelők rekultivációja
	Gyümölcsösök telepítése, bővítése, felújítása, gyümölcsfák telepítése az utak mellé, mezővédő erdősávok a szántók, legelők szélére
	Vízinnövények ökológiai szabályozása, nádgazdálkodási rendszerek kialakítása
	Tájfajta kultúrnövények szaporítását végző kertek kialakítása
	Őshonos baromfifajták szaporítása, terjesztése
	A tájfajta növények és őshonos állatok, illetve az azokkal rendelkező gazdaságok bemutató és oktató helyé fejlesztése
	Biomassza alapanyagok termesztése és gyűjtése

	Gyógynövények termesztése és gyűjtése
	A tájgazdálkodás infrastrukturális feltételeinek megteremtése, eszközvásárlás
	Zöldségtermesztés
	Legeltető állattartás feltételeinek megteremtése
	Állattartó telepek fejlesztése, állatvásárlások, állatkihelyezések
III. Állattenyésztés	Méhészetek kialakítása
	Zöldség- és gyümölcsfeldolgozók létrehozása
	Tejfeldolgozók létrehozása (sajt, túró, egyéb tejtermékek előállítása)
	Hűtőházak kapacitás-fejlesztése
IV. Feldolgozás, gazdaságfejlesztés, megújuló energia	Húsfeldolgozók létrehozása
	Mézfeldolgozók létrehozása
	Halfeldolgozók létrehozása
	Nádfeldolgozó kapacitás kialakítása
	Gyógynövény feldolgozó kapacitás kialakítása
	Kézművesség fejlesztése
	Épületenergetikai korszerűsítés
	Megújuló energiatermelés feltételeinek megteremtése (biogáz, biomassa, geotermia, nap, víz)

	Infrastruktúra fejlesztés (szélessávú internetkapcsolat, úthálózat, közművek stb.)
	K+F tevékenység
	Értékesítési pontok, szövetkezetek kialakítása
	Háttér-infrastruktúra (faluk- ill. városmegújítás, parkosítás stb...)
	Ökoturisztikai infrastruktúra megteremtése (esőbeálló, madármegfigyelő útvonalak, bemutatóhelyek, túraállomások, tanösvények)
	Kerékpárút-hálózat, kerékpáros fogadóhelyek és szervizek kialakítása
V. Turizmus	Vízi turizmus lehetőségeinek fejlesztése (kikötők, kempingek, eszközök, komp)
	Ifjúsági turizmus fejlesztése, erdei iskolahálózat kialakítása
	Hagyományörző helyek kialakítása (kézművesség)
	Örökségturizmus fejlesztése (műemlékek, védett épületek)
	Turisztikai desztináció menedzsment létrehozása, natúrpark kialakítása, turisztikai információs rendszer működtetése

	Szociális gazdasággal és civil szervezeti kapacitásfejlesztéssel kapcsolatos programok
	Szociális felzárkóztatási programok
	Közfoglalkoztatás és a közfoglalkoztatotti rendszer továbbvitele
VI. Humán erőforrás-fejlesztés tervezése	Vállalkozóvá válás elősegítése, képzések
	Oktatás-nevelés és képzés a tájgazdálkodás alapjainak elsajátításáért; prevenció
	Hálózatszerű, egyénre szabott, munkaerő-piaci felkészítést célzó alternatív munkaerő-piaci szolgáltatás mentori és képzési tevékenységekkel;
	Ős-Dráva Program megvalósítását illetve közösségfejlesztést célzó további egyéni és csoportos programok kidolgozása és megvalósítása, a fenntartható tájgazdálkodást és az öngondoskodást segítő környezettudatos gazdálkodáshoz szükséges kompetenciák megalapozásáért és erősítésért.